

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ

Α.Μ.: 411/2015018

**«Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΗΘΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ
ΕΘΙΜΩΝ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΑΝΑ ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ
ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΗΛΕΙΑΣ»**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ

ΚΑΤΣΑΔΩΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝ/ΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ

ΡΟΔΟΣ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2020

Ευχαριστίες

Νιώθω υπόχρεη να ευχαριστήσω τους ανθρώπους εκείνους που με βοήθησαν με τον τρόπο τους τόσο κατά την υλοποίηση της παρούσας έρευνας αυτής καθαυτής όσο και γενικότερα στην ζωή μου. Ως ελάχιστο δείγμα σεβασμού και ευγνωμοσύνης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου για όλη την πολύτιμη βοήθεια που μου προσέφεραν όλα αυτά τα χρόνια ώστε να καταφέρω να σπουδάσω και να ακολουθήσω τα όνειρά μου. Τους ευχαριστώ που ήταν και είναι διαρκώς δίπλα μου και με στηρίζουν σθεναρά.

Επιπλέον, δε θα μπορούσα να παραλείψω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Γεώργιο Κ. Κατσαδώρο ο οποίος δέχτηκε να συνεργαστεί μαζί μου και συμφώνησε να αναλάβει την επίβλεψη της παρούσης έρευνας. Τον ευχαριστώ για το ήθος που είχε ως άνθρωπος όλο αυτό το διάστημα και παράλληλα για την καθοδήγηση και σημαντική συμβουλευτική υποστήριξη που μου προσέφερε ως βοήθεια για την ολοκλήρωση της παρούσας έρευνας.

Πίνακας Περιεχομένων

Ευχαριστίες.....	2
Πίνακας Περιεχομένων	3
Περίληψη.....	5
Abstract	6
Εισαγωγή.....	7
Κεφάλαιο 1ο : Εισαγωγή στην λαογραφία και τον λαϊκό πολιτισμό	9
1.1 Γενικά για τη λαογραφία και τον λαϊκό πολιτισμό	9
1.2 Ήθη και έθιμα - Εννοιολογική προσέγγιση	11
1.3 Ήθη, έθιμα και παραδόσεις - Διακρίσεις.....	14
1.4 Η σημασία των ηθών και εθίμων	16
1.5 Ο ρόλος και η σημασία του λαϊκού πολιτισμού και της λαογραφίας.....	18
Κεφάλαιο 2ο : Η εξέλιξη και η σημασία των ηθών και εθίμων του γάμου ανά τους αιώνες.....	21
2.1 Ιστορική αναδρομή στο έθιμο του γάμου	21
2.1.1 Ο γάμος στην αρχαία Ελλάδα.....	21
2.1.2 Ο γάμος στην Ρωμαϊκή κοινωνία.....	23
2.3 Γιατί παντρεύονταν οι άνθρωποι στην αρχαιότητα.....	25
2.4 Ήθη και έθιμα του γάμου - Σημειολογικά χαρακτηριστικά	26
2.5 Το μυστήριο του γάμου και οι λειτουργικές πράξεις	31
2.6 Οι τάσεις που επικρατούν στην σύγχρονη εποχή σχετικά με τον γάμο	34
Κεφάλαιο 3ο : Περιπτωσιολογική μελέτη του Νομού Ηλείας.....	38
3.1 Μεθοδολογία έρευνας.....	38
3.1.1 Στόχος της έρευνας	38

3.1.2 Μεθοδολογικό πλαίσιο	39
3.2 Γάμος στον Νομό Ηλείας.....	39
3.3 Παράθεση συνέντευξης από τον Νομό Ηλείας.....	46
3.3.1 Ο γάμος στον νομό Ηλείας τα παλαιότερα χρόνια	46
3.3.2 Ο γάμος στον νομό Ηλείας τη σημερινή εποχή.....	49
3.3.3 Περιορισμοί έρευνας.....	50
3.3.4 Προοπτικές έρευνας.....	51
Κεφάλαιο 4ο : Συμπεράσματα.....	52
Βιβλιογραφικές Αναφορές	53

Περίληψη

Η παρούσα εργασία μελετά την επιστήμη της λαογραφίας και δίνει έμφαση στον θεσμό του γάμου ανά τους αιώνες. Πιο συγκεκριμένα, στόχος της εργασίας είναι να εξετάσει την εξέλιξη και την σημασιολογία των ηθών και εθίμων του γάμου ώστε να προκύψουν συμπεράσματα για την σημασία των εθίμων και ηθών του γάμου και να σκιαγραφηθούν τα χαρακτηριστικά του.

Η παράδοση είναι ένα ευρύ πεδίο αναφοράς το οποίο περιλαμβάνει πολλά στοιχεία και ο γάμος αποτελεί ένα μέρος της παράδοσης γιατί περιλαμβάνει αρκετά ήθη και έθιμα. Εμπεριέχει πολλές συνήθειες κάθε μία από τις οποίες έχει κάποια ερμηνεία σε κοινωνικά πλαίσια. Όλα τα ήθη και έθιμα αυτά, τα οποία γίνεται προσπάθεια να μελετηθούν, αποτελούν συνέχεια παλαιότερων παραδόσεων. Κάποια από αυτά συνεχίζουν να διατηρούνται αλλά κάποια άλλα τείνουν να εκλείπουν ή να αντικαθίστανται σταδιακά από άλλα.

Μέσα από την βιβλιογραφικά ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας παρατηρήθηκε ότι ο γάμος είναι ένας θεσμός που συνδέεται με πολλά ήθη και έθιμα. Στο παρελθόν τα ήθη και έθιμα αυτά ήταν περισσότερα από ό,τι σήμερα και πιο ουσιαστικά γιατί οι άνθρωποι τα βίωναν με διαφορετικό τρόπο. Σήμερα, πολλά έθιμα του γάμου τείνουν να εκλείπουν και να εφαρμόζονται αλλοιωμένα λόγω οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών αλλά και γιατί εισήλθαν ξένα στοιχεία που μετέβαλαν τις συνήθειες των ανθρώπων.

Λέξεις κλειδιά: Λαογραφία, Γάμος, Ήθη και έθιμα, Σημασιολογία

Abstract

The present work studies the science of folklore and emphasizes the institution of marriage over the centuries. More particular, the purpose of this work is to examine the evolution and semantics of marriage morals and customs in order to draw conclusions about the importance of marriage customs and morals and to outline its characteristics.

Tradition is a broad field of reference that includes many elements and marriage is a part of tradition because it includes many customs and morals. It involves many habits and each of them has a social interpretation. All these morals and customs which are attempted to be studied are a continuation of older traditions. Some of them continue to be preserved but others tend to disappear or be gradually replaced by others.

Through the bibliographical review conducted for the purpose of this research, it has been observed that marriage is an institution associated with many customs. In the past, these morals and customs were more than they are nowadays, and more useful because people experienced them differently. Today, many marriage customs tend to disappear and be perverted due to economic and social changes and because new elements have been introduced that have changed people's habits.

Keywords: Folklore, Marriage, Morals and Customs, Semantics

Εισαγωγή

Δε μπορεί να αμφισβητηθεί από κανέναν ότι στην ιστορία της ανθρώπινης εξέλιξης έχουν γίνει πολλές και σημαντικές βελτιώσεις σε πολλά πράγματα οι οποίες κατά καιρούς άλλαζαν την κοινωνική ζωή και τον τρόπο διαβίωσης. Πολλές ορολογίες έκαναν σταδιακά την εξέλιξή τους και μεγάλες προσπάθειες καταβλήθηκαν ώστε να μελετηθούν κοινωνικές επιστήμες όπως η λαογραφία και η κοινωνιολογία, άλλες σε μικρότερο και άλλες σε μεγαλύτερο βαθμό. Από αυτές τις επιστήμες, η οποία έχει έντονο το κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό στοιχείο είναι η επιστήμη της λαογραφίας. Η επιστήμη αυτή ξεκίνησε να μελετάται εκτενέστερα τους τελευταίους αιώνες και να μελετάται σε μεγαλύτερο βάθος η σημασία και τα χαρακτηριστικά της. Μέχρι πρωτότερα, η λαογραφία δεν είχε μελετηθεί εκτενώς και δεν υπήρχε έντονο ενδιαφέρον για καταγραφή του λαϊκού πολιτισμού όπως χαρακτηριστικά επισήμανε η Κακάμπουρα (2013).

Επίσημες προσπάθειες ενασχόλησης με το ζήτημα της λαογραφίας παρατηρήθηκαν αρχικά στον αγροτικό κόσμο καθώς θεωρήθηκε ότι οι αγρότες είναι βασικοί εκφραστές και συντηρητές των παραδόσεων. Η αξία αυτής της άποψης ενισχύεται από το γεγονός ότι τα περισσότερα ήθη και έθιμα υπάρχουν και εφαρμόζονται λιγότερο σε αστικά κέντρα και περισσότερο στην ύπαιθρο, ήτοι σε αγροτικές περιοχές. Ως κύριος εκφραστής λοιπόν των παραδόσεων, των ηθών και εθίμων, ο αγροτικός κόσμος αποτέλεσε την βάση για την ανάδειξη της επιστήμης της λαογραφίας και των στοιχείων της ανά γεωγραφική περιοχή στα πλαίσια της Ελλάδας. Οι παραδόσεις, τα ήθη και έθιμα είναι ένα αντικείμενο προς συζήτηση ευρείας σημασίας γιατί αποτελούν την βάση κάθε κοινωνίας ή διαφορετικά την ταυτότητα ενός έθνους ή μιας περιοχής.

Στην Ελλάδα όπως και στον υπόλοιπο κόσμο μπορεί να συναντήσει κανείς πολλά ήθη και έθιμα διαφορετικά μεταξύ τους. Κάθε περιοχή ανά τον κόσμο έχει τα δικά της ήθη και έθιμα και σε κάποιες περιοχές μάλιστα εντοπίζονται σημαντικές ομοιότητες. Τα ήθη και έθιμα είναι η ιστορία ενός έθνους η οποία δίνεται ως παρακαταθήκη στις επόμενες γενιές και ως έννοιες εμπεριέχουν σημειολογικές αξίες οι οποίες επιχειρείται να κρατηθούν αναλλοίωτες στον χρόνο καθώς η μία γενιά διαδέχεται την άλλη. Μελετώντας τον χώρο της παράδοσης και της λαογραφίας και κάνοντας λόγο για ήθη

και έθιμα, εύκολα μπορεί κανείς να αναφερθεί στον θεσμό του γάμου ο οποίος αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα διατήρησης αξιών μέσα στον χρόνο. Τόσο ο γάμος όσο και άλλοι θεσμοί από την κοινωνική ζωή των Ελλήνων, είναι δύο μυστήρια μεταξύ άλλων τα οποία νοηματοδοτούν την ανθρώπινη ύπαρξη και προάγουν την εξέλιξή της. Ο γάμος επισφραγίζει την κοινή συμβίωση δύο ατόμων και ενώνει τις ζωές του σε μια κοινή κατεύθυνση. Πρόκειται για ένα θεσμό με πολλά χαρακτηριστικά και πολλά νοήματα γιατί τόσο κατά την διάρκεια του γάμου όσο πριν και μετά από αυτόν λαμβάνουν χώρα πολλά σχετιζόμενα ήθη και έθιμα στα πλαίσια της παράδοσης. Παρά το γεγονός ότι σε πολλές μεριές της χώρας γίνονται προσπάθειες να διατηρηθούν τα έθιμα και ήθη του παρελθόντος, εντούτοις σε πολλές περιπτώσεις διαφαίνεται ότι η τεχνολογία και η εξέλιξη των επιστημών έχουν επηρεάσει την ανθρώπινη ζωή, τον τρόπο σκέψης και την συμπεριφορά των ανθρώπων. Η σημερινή κοινωνία δεν έχει την εικόνα του παρελθόντος όπου τα έθιμα και τα ήθη φάνταζαν αναλλοίωτα στον χρόνο και αθάνατα (Κιουρτάκης, 2003).

Οι σημερινές αλλαγές έχουν επηρεάσει σημαντικά τον θεσμό του γάμου, ειδικότερα αν σκεφτεί κανείς την μείωση των θρησκευτικών γάμων και την αύξηση των πολιτικών. Ο θεσμός του γάμου αποτελεί αντικείμενο μελέτης της παρούσας εργασίας. Στόχος είναι να εξεταστεί η σημασιολογία των ηθών και εθίμων του γάμου ανά του αιώνες και να εξεταστεί μια συγκεκριμένη μελέτη περίπτωση, η οποία στην προκείμενη εργασία αφορά τον Νομό Ηλείας. Η εργασία αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο γίνεται εισαγωγή στην λαογραφία και τον λαϊκό πολιτισμό. Δίνονται στοιχεία γενικά για την λαογραφία και τον λαϊκό πολιτισμό, παρατίθενται ορισμοί των ηθών και εθίμων, οι διακρίσεις που αυτά έχουν, η σημασία τους και ο ρόλος που διαδραματίζουν. Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζεται η εξέλιξη και η σημασία των ηθών και εθίμων του γάμου ανά τους αιώνες. Περιγράφεται ο θεσμός του γάμου στα αρχαία χρόνια, η διαχρονική πορεία των ηθών και εθίμων, το μυστήριο του γάμου, τα ήθη και έθιμα σχετικά με τον γάμο και τα σημειολογικά χαρακτηριστικά του. Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται ο Νομός Ηλείας ως μελέτη περίπτωσης, παρουσιάζονται στοιχεία από παραδοσιακό και σύγχρονο γάμο στον Νομό και παρατίθεται συνέντευξη από κάτοικο του Νομού. Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της έρευνας και στην συνέχεια ακολουθεί η βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε για την υλοποίηση της έρευνας.

Κεφάλαιο 1ο : Εισαγωγή στην λαογραφία και τον λαϊκό πολιτισμό

1.1 Γενικά για τη λαογραφία και τον λαϊκό πολιτισμό

Κάθε τόπος και κάθε περιοχή στις χώρες ανά τον κόσμο, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας, έχει τα δικά της ήθη και έθιμα, τις δικές της παραδόσεις που την κάνουν να ξεχωρίζει και να έχει ένα μοναδικό πολιτισμικό χαρακτήρα. Ως θεμελιώδεις στοιχεία για την οικοδόμηση της εθνικής ταυτότητας, τα ήθη και έθιμα αποτελούν μέρος της παράδοσης και συμβάλουν εξίσου καθοριστικά στην διαμόρφωση της κουλτούρας, στην υιοθέτηση προτύπων συμπεριφοράς και στην τήρηση κοινωνικών στάσεων. Στην περίπτωση της Ελλάδας, η οποία είναι πλούσια σε ήθη και έθιμα από άκρη σε άκρη, υπάρχει άμεση συσχέτιση πολλών εθίμων και ηθών με την ιστορία της χώρας, τόσο την παλιά όσο και την σύγχρονη. Ο διαχωρισμός αυτός της ιστορίας έχει επιτρέψει στο κοινωνικό σύνολο να κατηγοριοποιεί τα έθιμα και τα ήθη ανάλογα με τα χαρακτηριστικά που αυτά έχουν, τον τρόπο που εφαρμόζονται και τον βαθμό στον οποίο παρατηρούνται. Παρότι όμως πολλές φορές η κοινωνία καταλαβαίνει τι μπορεί να αποτελεί μέρος της παράδοσης και της λαογραφίας, ωστόσο δεν είναι σε θέση να ορίσει την έννοια της λαογραφίας και να προσδιορίσει λεπτομερώς τα χαρακτηριστικά και το αντικείμενο με το οποίο ασχολείται (Αυδίκος, 2009).

Διαχρονικά, έχουν γίνει διάφορες προσπάθειες για να προσδιοριστεί και να περιγραφεί η έννοια της λαογραφίας. Σύμφωνα με ένα παλιό ορισμό που διατύπωσε ο Λουκάτος, (1966), ως λαογραφία ορίζεται η επιστήμη που παρακολουθεί και ερμηνεύει τις πνευματικές, ψυχικές και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις της ζωής του λαού οι οποίες αποτελούν τον πολιτισμό του ίδιου του λαού και του έθνους. Σύμφωνα με μια πιο πρόσφατη προσέγγιση εννοιολογικού προσδιορισμού της λαογραφίας που έγινε από τον Μερράκλι (1971), η λαογραφία έχει ένα ξεκάθαρο αντικείμενο έρευνας που είναι ο λαός μιας χώρας, ολόκληρος ο λαός όπως αυτός εκφράζεται μέσω του πολιτισμού του και του πνευματικού και του υλικού, τον οποίο ο λαός πλάθει χρησιμοποιώντας στοιχεία της παράδοσης μαζί με νέα στοιχεία που του προσφέρει το παρόν, οι νέες κάθε φορά συνθήκες και καταστάσεις ως αυτές διαμορφώνονται σε κοινωνικά πλαίσια.

Η έννοια της επιστήμης της λαογραφίας είναι στενά συνδεδεμένη με τον λαϊκό πολιτισμό ο οποίος με την σειρά του εκπροσωπεί μια συγκεκριμένη κοινωνία. Η κατανόηση του όρου της λαογραφίας δεν είναι ιδιαίτερα εύκολη και απλή καθώς διαμορφώνεται σε κοινό παρονομαστή με πολλούς παράγοντες. Για να αντιληφθεί κανείς την έννοια της λαογραφία και του λαϊκού πολιτισμού θα πρέπει να μελετήσει, να αξιολογήσει και να κατανοήσει τον τρόπο ζωής των ανθρώπων, τον τρόπο σκέψης τους και ο τρόπος που αυτός αναπτύσσεται. Κάνοντας λόγο τόσο για την έννοια της λαογραφίας όσο και του λαϊκού πολιτισμού ο ανθρώπινος νους οδηγείται αναπόφευκτα στην λέξη «λαός» στον οποίο άλλωστε αφορούν και οι δύο έννοιες εκατέρωθεν. Ο λαϊκός πολιτισμός όπως τείνει να χρησιμοποιείται έχει ενιαία βάση και προσδιορίζει εμμέσως πλην σαφώς έναν συγκροτημένο τρόπο σκέψης και μια ενιαία λαϊκή κουλτούρα. Σύμφωνα με τα ανωτέρω, η λαογραφία και ο λαϊκός πολιτισμός επεκτείνονται σε φαινόμενα πολιτισμικής σημασίας και παραπέμπουν σε ένα σύστημα αξιών που με την σειρά τους διαμορφώνουν τον λαϊκό πολιτισμό (Φίλιας, 2000). Η πρώιμη μελέτη της λαογραφίας έδειξε ότι οι έννοιες αυτές μπορούν να δεχθούν σημαντικές αλλαγές και καινούργια κοινωνικά δεδομένα με το πέρασ του χρόνου και να μεταλλαχθούν μέσα στις νέες συνθήκες. Για το λόγο αυτό αδυνατεί να υπάρξει ένας ευρέως αποδεκτός ορισμός των δύο εννοιών. Χαρακτηριστικά, η Νέστορος-Κυριακίδου, (1979), ισχυρίστηκε ότι ο όρος «λαός» όπως και το επίθετο «λαϊκός» δεν λέει τίποτα απολύτως.

Η κοινωνία γνωρίζει τις έννοιες αυτές και τις αποδέχτηκε όπως ζυμώθηκαν διαχρονικά. Η καθιέρωση του όρου «λαϊκός» και «λαογραφικός» έγινε γιατί οι επιστημονικές μελέτες εστίασαν στον λαό της υπαίθρου και όχι στους μορφωμένους αστούς. Όπως και να έχει, οι συστηματικές προσεγγίσεις που έγιναν στο παρελθόν συνέβαλαν στο να διατηρηθούν συμβατικά οι όροι αυτοί στην κοινωνική ζωή, ανεξάρτητα από τα προσδιοριστικά τους χαρακτηριστικά. Σήμερα, η λαογραφία και ο λαϊκός πολιτισμός μπορούν να αναζητηθούν εύκολα σε όλες τις κοινωνικές τάξεις. Είναι πολυταξικές, πολυδιάστατες και πολυστρωματοποιημένες έννοιες που έχουν έντονο το στοιχείο της ομαδικότητας και αναδύονται μέσα από τα λαϊκά στρώματα συγκεκριμένων κοινωνικών σχηματισμών και οικονομικών, κοινωνικών, πολιτισμικών και ιδεολογικών πλαισίων. Όπως και να έχει, η μελέτη και κατανόηση του περιεχομένου και του αντικειμένου ενασχόλησης της λαογραφία και του λαϊκού πολιτισμού είναι σημαντικά αναγκαία σήμερα για λόγους ιστορικής γνώσης αλλά και πρακτικής σκοπιμότητας.

Όπως χαρακτηριστικά έχει υπογραμμίσει ο Μερακλής, (2004), η αναγκαιότητα αυτή στηρίζεται στο γεγονός ότι η λαογραφία και ο λαϊκός πολιτισμός ρυθμίζουν την εξελικτική πορεία του πολιτισμού καθώς ή διασφάλιση της ιστορικής συνέχειας επιτυγχάνεται όταν λαμβάνονται υπόψη οι πολιτισμικές ρίζες του παρελθόντος.

1.2 Ήθη και έθιμα - Εννοιολογική προσέγγιση

Είναι γνωστό στην ιστορία ότι οι έννοιες «ήθη» και «έθιμα» δεν ήταν απόλυτα ξεκάθαρες παλαιότερα επειδή επικρατούσε κάποια ασάφεια ως προς το περιεχόμενό τους. Μέχρι το 18ο αιώνα, δεν υπήρχε κάποιο σύστημα οργάνωσης που να καταγράφει με σαφή τρόπο τα χαρακτηριστικά με τα οποία σχετίζονται. Αυτό συνέβαινε γιατί δεν υπήρχαν γραπτοί κανόνες σε νομικά πλαίσια που να κατοχυρώνουν το περιεχόμενό τους, κυρίως δε των εθίμων. Με το πέρασ του χρόνου, τις κοινωνικοπολιτικές αλλαγές και την συνταγματική κατοχύρωση των εθίμων άρχισε να αποσαφηνίζεται η θέση που κατέχει ο όρος στην κοινωνία και άρχισαν να αναπτύσσονται διάφορες θεωρίες και προσεγγίσεις σε εννοιολογικό πλαίσιο. Ο όρος έθνος είναι άμεσα συνδεδεμένος με τον όρο έθιμο. Ο όρος ήθος παραπέμπει στο σύνολο των ψυχικών χαρακτηριστικών κάθε ανθρώπου. Ήθη λέγονται οι αντιλήψεις ενός λαού για την ηθική και κοινωνική συμπεριφορά. Είναι οι γενικές αρχές Δικαίου, οι θεμιτοί τρόποι συμπεριφοράς του κοινωνικού ανθρώπου που μεταβάλλονται με τη μεταβολή του χρόνου, που διαφέρουν από τόπο σε τόπο και απηχούν την τρέχουσα ηθική μιας κοινωνίας. Δηλαδή, τα ήθη ορίζουν αξίες, σχέσεις, συμπεριφορές. Είναι τα αισθήματα, οι νοοτροπίες που χαρακτηρίζουν μια εποχή (Τσιτσόπουλος, 1983). Όλα αυτά αποτελούν ένα είδος κανόνων και νόμων, μια μορφή δικαίου, άγραφου, που θα μπορούσε να ονομαστεί εθιμικό. Το έθιμο αποτελεί άμεση και αυθαίρετη έκφραση του λαϊκού πνεύματος για το δίκαιο. Η τελευταία άποψη αναφέρεται από τον Μανωλάκη, (2008), σύμφωνα με την οποία η λαϊκή συνείδηση είναι αυτή που διαμορφώνει εθιμικά πρότυπα καθώς στα πλαίσια του συνταγματικού δικαίου δεν είναι εφικτό να ευδοκιμήσει η έννοια του εθίμου (Μανωλάκη, 2008).

Σε γενικές γραμμές, τα ήθη συνιστούν πρότυπα συμπεριφοράς σε κοινωνικά πλαίσια τα οποία συμβαδίζουν με το άγραφο ηθικό δίκαιο και τα έθιμα συνιστούν συνήθειες σε βάθος χρόνου σύμφωνα με τις οποίες οργανώνεται και ρυθμίζεται η ομαδική ζωή ενός λαού. Το έθιμο δεν σχετίζεται με μεμονωμένες συνήθειες και δεν αφορά σε συνήθειες

που τείνει να έχει ένα άτομο σε προσωπικό επίπεδο, οι οποίες μάλιστα δεν έχουν σχέση με την κοινωνία. Τα έθιμα είναι συνυφασμένα με την κοινωνική ζωή, τις στάσεις και τις ομαδικές συμπεριφορές των ανθρώπων. Μένουν στάσιμα, έχουν ισχύ στο χρόνο και μεταβάλλονται σε βάθος χρόνου λόγω κοινωνικών, τεχνολογικών, πολιτισμικών, πολιτιστικών και άλλων αλλαγών. Τα έθιμα είναι κι αυτά άγραφοι κανόνες στάσεων και συμπεριφορών που έχουν θεσπιστεί με βάσει κάποιες συνταγματικές διατάξεις, ωστόσο σε πολλές περιπτώσεις δύνανται να έχουν την ισχύ νόμου. Τα ήθη και έθιμα πηγάζουν κυρίως από τις λαϊκές παραδόσεις και τον λαό αυτό καθαυτό, ωστόσο υπάρχουν απόψεις σύμφωνα με τις οποίες, τα έθιμα προέρχονται από την πρακτική που ασκεί μια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων. Με άλλα λόγια, συγκεκριμένες ομάδες ανθρώπων δημιουργούν το συνταγματικό έθιμο φέροντας την ιδιότητα του κρατικού οργάνου. Ο λαός δεν είναι παρόν όταν δημιουργεί το συνταγματικό έθιμο κι αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αδυνατεί να χαρακτηριστεί ως ο φυσικός δημιουργός του. Παρόμοιες απόψεις θέλουν την λαϊκή συνείδηση να μην σχετίζεται με την κοινωνική ζωή καθώς τον μεγαλύτερο συντελεστή βαρύτητας για την οργάνωση, διοίκηση και λειτουργία της κοινωνίας έχει το κράτος (Nonbert, 1996).

Τα ήθη και έθιμα αποτελούν μέρος της παράδοσης και επιβάλλονται κατά κάποιο τρόπο από αυτή. Η παράδοση είναι μια άλλη ευρεία έννοια γύρω από την οποία έχει γίνει αρκετή συζήτηση προκειμένου να αποσαφηνιστεί το περιεχόμενο και να δοθεί ένας ορισμός. Ως όρος, η λέξη παράδοση προέρχεται από το αρχαίο ελληνικό ρήμα «παραδίδωμι» που έχει την έννοια της εμπιστοσύνης ενός πράγματος ή μιας αξίας σε κάποιον. Με άλλα λόγια παράδοση σημαίνει ότι παραδίδεται κάτι σε κάποιον και περιλαμβάνει την έννοια της μεταβίβασης. Συνηθέστερα, η παράδοση έχει την έννοια της προφορικής μεταβίβασης. Πρόκειται για κατακτήσεις προηγούμενων γενεών σε πολιτισμικά πλαίσια οι οποίες μεταδίδονται από στόμα σε στόμα ως παρακαταθήκη. Η παράδοση συχνά αντικαθίσταται από την έννοια της λαϊκής παράδοσης η οποία έχει προεκτάσεις σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Με τον όρο λαϊκή παράδοση λαμβάνεται υπόψη ο πολιτισμός που δημιουργήθηκε τα χρόνια μετά το Βυζάντιο και παραπέμπει στην ελληνική κληρονομιά η οποία αποτελείται-περιλαμβάνει τα παρακάτω (Τάσση & Τουλούπη, 2013):

- Ήθη και έθιμα
- Συνήθειες

- Αντιλήψεις και γνώσεις
- Αξίες
- Γλώσσα
- Θεσμούς
- Πνευματικά δημιουργήματα
- Θρησκευτικά, πολιτιστικά, πολιτισμικά και άλλα βιώματα
- Λαϊκές δημιουργίες
- Καλλιτεχνικές αξίες
- Δημοτικά τραγούδια
- Παραμύθια
- Παραδόσεις
- Τρόπος ντυσίματος και συμπεριφοράς
- Ήθος και ύφος ζωής

Μέσω της παράδοσης όλα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω μεταφέρονται στους ανθρώπους και με την σειρά τους τα ενσωματώνουν στον τρόπο ζωής τους και τις συνήθειές τους. Τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο, τα χαρακτηριστικά αυτά της παράδοσης αποτελούν την ταυτότητα των ανθρώπων, της κοινωνίας και του έθνους γενικότερα και παράλληλα συντελούν στην διατήρηση των πολιτισμικών αξιών και στην αποφυγή της εθνικής αλλοτρίωσης. Μέσω της παράδοσης ή της λαϊκής παράδοσης ειδικότερα, συνοψίζεται η πείρα, εμπειρία και γνώση αιώνων στην ανθρώπινη δράση, συμπεριφορά και τρόπο σκέψης. Είναι μια έννοια που γεφυρώνει το παρελθόν με το μέλλον και φέρει σε επαφή τις παλιές γενιές με τις νέες. Κατά κάποιο τρόπο θα μπορούσε να πει κανείς ότι η παράδοση είναι μια ζωντανή παρουσία με στοιχεία του παρελθόντος η οποία εμπνέει σεβασμό, εκτίμηση και πολιτισμικά ιδεώδη ενώ την ίδια στιγμή ενθαρρύνει την κοινωνία να πιστεύει σε ιδανικά και να αγκαλιάζει αξίες όπως είναι η αγάπη προς τις παραδόσεις, η αγάπη προς την πατρίδα, η ελεύθερη έκφραση κ.ά. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η παράδοση έχει ευρεία σημασία για την κοινωνία και την συνέχισή της, συνδέεται με βασικούς άξονες της κοινωνίας όπως είναι η ιστορία και ο πολιτισμός και η αξία της εντοπίζεται σε διάφορα επίπεδα της ζωής όπως (Μερακλής, 1986):

- Ατομικό επίπεδο. Η παράδοση επιδρά στον κάθε άνθρωπο και του δίνει την δυνατότητα να οργανώσει την ζωή του σε γερές βάσεις και αξίες ώστε να

υπάρχει μια μορφή ισορροπίας μεταξύ προσωπικής και κοινωνικής ζωής και κυρίως να ικανοποιείται η ανάγκη του για ενεργή παρουσία στην κοινωνία.

- Πνευματικό επίπεδο. Η παράδοση διευρύνει τους πνευματικούς ορίζοντες των ανθρώπων μέσα από τις αξίες και τα ιδεώδη που εμπεριέχει και δίνει την δυνατότητα εξέλιξης.
- Ηθικό επίπεδο. Η παράδοση σχετίζεται σημαντικά με την έννοια της ηθικής. Μέσα από τον σεβασμό στις αξίες και τα ιδανικά κάνει τους ανθρώπους να είναι ανιδιοτελείς και να εκτιμούν τους γύρω τους.
- Κοινωνικό επίπεδο. Η παράδοση μεταφέρει ήθη και έθιμα και κατά κάποιο τρόπο ορίζει ένα πλαίσιο άγραφων νόμων σε κοινωνικό επίπεδο οι οποίοι βοηθούν στην διαμόρφωση κοινωνικών σχέσεων, στην κοινωνική αλληλεπίδραση και την κοινωνική ισορροπία. Εύκολα θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η παράδοση προωθεί τις κοινωνικές σχέσεις και διαμορφώνει κοινωνικά πρότυπα προς μίμηση.
- Πολιτικό επίπεδο. Σε πολιτικό επίπεδο η παράδοση επιτρέπει την ενίσχυση της δημοκρατίας και συμβάλει στην διατήρηση αξιών του παρελθόντος.
- Εθνικό επίπεδο. Σε εθνικό επίπεδο, η παράδοση συμβάλει στην διατήρηση της εικόνας. Όλες οι αξίες, τα ήθη και έθιμα του παρελθόντος, οι αναμνήσεις και οι εμπειρίες αν μεταφερθούν σωστά στις επόμενες γενιές οδηγούν στην διατήρηση της εθνικής ιδιαιτερότητας και εν γένει καθιστούν ένα έθνος ικανό να επιβιώσει μέσα στον χρόνο.
- Πολιτισμικό επίπεδο. Παράδοση και πολιτισμός πάνε συνήθως μαζί καθώς είναι δύο έννοιες επάλληλες και αλληλοεξαρτώμενες. Οι παραδόσεις ενός τόπου ή μιας χώρας εμπνέουν τους ανθρώπους και προάγουν τον πολιτισμό με ποικίλους τρόπους.

1.3 Ήθη, έθιμα και παραδόσεις - Διακρίσεις

Τα ήθη, έθιμα και παραδόσεις διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες (Τάσση και Τουλούπη, 2013):

1. Εκείνα που σχετίζονται με τον λεγόμενο κύκλο ζωής. Στην κατηγορία αυτή εμπεριέχονται οι ασχολίες και συνήθειες των ανθρώπων που αφορούν όλες τις

μέρες του χρόνου και σχετίζονται με την καθημερινή ζωή, τις θρησκευτικές γιορτές, την οικιακή χρήση, την εργασία κ.ά.

2. Εκείνα που σχετίζονται με τον λεγόμενο κύκλο ζωής και έχουν τις βάσεις τους σε βασικούς άξονες όπως είναι η ζωή, ο γάμος και ο θάνατος.

Παρά την ανωτέρω βασική διάκριση, μπορούν να γίνουν επιμέρους διακρίσεις των ηθών, εθίμων και παραδόσεων σύμφωνα με τον χαρακτήρα που έχουν, τον σκοπό που έχουν και τον τόπο στον οποίο λαμβάνουν χώρα. Σύμφωνα με τον τόπο, τα ήθη, έθιμα και παραδόσεις διακρίνονται σε γενικά και τοπικά. Σύμφωνα με τον χαρακτήρα διακρίνονται σε κοινωνικά και σε θρησκευτικά. Σήμερα, ο χαρακτήρας και ο σκοπός των ηθών, εθίμων και παραδόσεων σε πολλές περιπτώσεις είναι ίδιος με εκείνο του παρελθόντος. Συνεπώς, η διάκριση που έχει γίνει σταδιακά δικαιολογεί την εξέλιξη που έγινε στο ζήτημα αυτό και δείχνουν την σταθερότητα που υπάρχει. Παρότι οι διακρίσεις αυτές είναι ευρέως αποδεκτές, έμφαση δίνεται παράλληλα στη σχέση μεταξύ ηθών και εθίμων η οποία τα τελευταία χρόνια έχει παρουσιάσει κάποιες διαταραχές. Χωρίς να επηρεάζονται οι διακρίσεις που παρουσιάστηκαν παραπάνω, τα τελευταία χρόνια τείνει να παρατηρείται κάποια σύγχυση ανάμεσα στα ήθη και τα έθιμα. Είναι γνωστό ότι τα έθιμα εμπεριέχουν την έννοια του ήθους καθώς τα ήθη είναι αυτά που σταδιακά δημιουργούν εθιμικά πρότυπα (Μερακλής, 2004).

Οι λαοί πάντα είχαν και θα έχουν κάποιας μορφής ήθος το οποίο διαμορφώνεται σύμφωνα με τις συνθήκες που επικρατούν, τις οικονομικοκοινωνικές εξελίξεις και τον τρόπο ζωής ως αυτός διαμορφώνεται σε κοινωνικά πλαίσια. Η μόνη διαφορά, η οποία ίσως να επηρεάσει στο μέλλον την διάκριση των ηθών, εθίμων και παραδόσεων, είναι ότι σήμερα δεν παρατηρείται να δημιουργούνται έθιμα. Παρότι υπάρχουν ήθη δεν φαίνεται να μετουσιώνονται σε έθιμα και να δημιουργούν πρότυπα συμπεριφοράς. Ακόμη και τα έθιμα που αναγνωρίζονται σήμερα, μεταφερόμενα από το παρελθόν, τείνουν να εκλείπουν ή να μην εφαρμόζονται στον βαθμό που γινόταν μέχρι προσφάτως. Η διακοπή αυτή της δημιουργίας εθίμων ως αποτέλεσμα των εξελίξεων και της αλλαγής των ανθρώπινων σχέσεων έχουν συμβάλει καθοριστικά στην αλλοίωση των εθίμων και παραδόσεων και στην σταδιακή δημιουργία μιας προοδευτικής κοινωνίας η οποία, θα μπορούσε να πει κανείς ότι στρέφεται ενάντια στην παράδοση. Η ανθρώπινη ζωή συνοδεύονταν και θα συνοδεύεται και στο μέλλον, σύμφωνα με τις αρχές της φυσικής εξέλιξης, από μεγάλες στιγμές όπως η γέννηση και ο θάνατος.

Υπάρχουν έθιμα σχετικά με αυτές όπως ο αρραβώνας, ο γάμος, η βάπτισμα κ.ά. τα οποία υπήρχαν στο παρελθόν και αναγνωρίζονται και σήμερα. Ανεξάρτητα με τις όποιες μεταβολές μπορούν να γίνουν πιθανότατα στα κριτήρια διάκρισης, το ζήτημα είναι τα ήθη, έθιμα και παραδόσεις να συνεχίσουν να υπάρχουν σε ικανοποιητικό βαθμό (Μερακλής, 2004).

1.4 Η σημασία των ηθών και εθίμων

Τα ήθη, έθιμα και παραδόσεις έχουν αναμφισβήτητα μεγάλη σημασία για την κοινωνία και τους ανθρώπους. Σε προηγούμενες ενότητες έγινε προσπάθεια να προσδιοριστούν εννοιολογικά οι έννοιες αυτές και να σκιαγραφηθούν τα οφέλη που αναδεικνύονται εξετάζοντας εμφανώς περισσότερο την παράδοση η οποία εμπεριέχει τα ήθη και τα έθιμα. Η σημασία των ηθών και εθίμων γίνεται κατανοητή σε βάθος χρόνου κυρίως αλλά και την στιγμή κατά την οποία λαμβάνουν χώρα. Χωρίς ήθη και έθιμα μια κοινωνία είναι καταδικασμένη να χάσει την εθνική της ταυτότητα και στερείται των δικαιωμάτων που έχει να προσδιορίζεται ανά τον κόσμο. Σε κάθε χώρα υπάρχουν ήθη και έθιμα και αυτά ακριβώς είναι που χαρακτηρίζουν στα πλαίσια παραδόσεων την κουλτούρα της και την ιστορία. Τα ήθη και έθιμα μιας χώρας έχουν μεγάλη σημασία για αυτή σε πολλά επίπεδα, σε κοινωνικό, ιστορικό, εκπαιδευτικό και ψυχολογικό (Μερακλής, 1999).

Η σημασία σε ιστορικό επίπεδο γίνεται αντιληπτή γιατί τα ήθη και έθιμα κάνουν γνωστά περιστατικά και βιώματα του παρελθόντος. Γνωστοποιούν ιστορικά συμβάντα και διακονίζουν την κληρονομιά στο μέλλον. Σε κοινωνικό επίπεδο, η σημασία των ηθών και εθίμων έγκειται στο γεγονός ότι φέρνουν τους ανθρώπους σε επαφή. Τα ήθη και έθιμα είναι συνυφασμένα με την ομαδικότητα και τις κοινωνικές ομάδες. Για παράδειγμα σε εθίματα του γάμου, ο οποίος αποτελεί αντικείμενο μελέτης της παρούσας εργασίας, δεν υπάρχει ένα μόνο άτομο αλλά μια ευρύτερη κοινωνική ομάδα στην οποία συνδέονται τα άτομα μεταξύ τους με τις ίδιες αξίες και ιδανικά. Σε ψυχολογικό επίπεδο, η σημασία που εξετάζεται έγκειται στο γεγονός ότι στην κοινωνία οι άνθρωποι πιστεύουν ότι με την συμπεριφορά τους εφαρμόζουν κανόνα δικαίου κι ότι αν δεν τηρήσουν τη συμπεριφορά αυτή θα έχουν κυρώσεις. Η ψυχολογική διάσταση των ηθών και εθίμων επιτρέπει ακόμη στους ανθρώπους να βιώσουν συναισθήματα που έχουν ανάγκη και να κατανοήσουν σε ποια κοινωνική ομάδα ανήκουν, ποια είναι η

εθνική τους ταυτότητα και ποιοι κανόνες συμπεριφοράς ορίζουν την ζωή τους στα πλαίσια των παραδόσεων. Επιπλέον, η σημασία σε εκπαιδευτικό επίπεδο έγκειται στην δυνατότητα που παρέχουν τα ήθη και έθιμα να καθοδηγούν και να επηρεάζουν την ιδιοσυγκρασία του λαού (Νάκου, 2001).

Μέσα από τα ήθη και έθιμα, η κοινωνία μαθαίνει να εκφράζεται και να χρησιμοποιεί τη γλώσσα, τόσο την προφορική όσο και την γλώσσα του σώματος. Ο λαός εκπαιδεύεται σε τρόπους συμπεριφοράς, διευρύνει τους πνευματικούς του ορίζοντες και εξελίσσεται στον χρόνο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι σύλλογοι παραδοσιακών χωρών οι οποίοι εκπαιδεύουν μέσω των οποίων οι άνθρωποι μαθαίνουν να χορεύουν παραδοσιακά τραγούδια, γνωρίζουν καλύτερα την ιστορία των πολιτισμών και των εθίμων του τόπου τους. Τέλος, η σημασία των ηθών και εθίμων είναι καλλιτεχνική γιατί οι άνθρωποι καλλιεργούν το καλλιτεχνικό τους υπόβαθρο, εμπνέονται να ασχοληθούν με καλλιτεχνίες όπως ζωγραφική, συγγραφική δραστηριότητα, ποίηση, μουσική και άλλα και αναπτύσσουν την καλλιτεχνική αυτή πλευρά τους την οποία έχουν εν δυνάμει όλοι οι άνθρωποι. Επιχειρώντας να αποδοθεί επιγραμματικά η σημασία των ηθών και εθίμων για ένα λαό, παρουσιάζονται τα παρακάτω οφέλη που απορρέουν (Μερακλής, 1986):

- Μεταβίβαση γνώσεων
- Συμπύκνωση εμπειρίας και πείρας χρόνων
- Αποφυγή λαθών που αφορούν το μέλλον
- Σύνδεση παλαιών και νέων γενεών
- Προστασία πολιτιστικού πλούτου
- Διατήρηση εθνικής κληρονομιάς
- Βελτίωση της εθνικής αυτογνωσίας
- Καλλιέργεια αρχών και προτύπων συμπεριφοράς (σεβασμός)
- Αποφυγή εθνικής αλλοτρίωσης
- Δημιουργία εθνικής υπερηφάνειας
- Εξέλιξη της ανθρώπινης φύσης
- Ενίσχυση της ομοιογένειας και της ομαδικότητας μεταξύ ανθρώπων
- Αντίσταση στην επιρροή ξενόφερτων πολιτισμικών παραδόσεων
- Αντιμετώπιση της ξενομανίας και των ξένων προτύπων

Μέσα από τα ήθη και έθιμα ένας λαός αναζητά τις ρίζες του και επιχειρεί να ανακαλύψει την φυσιογνωμία του. Τα ήθη και έθιμα παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την σημασία τους, την πορεία τους στον χρόνο αλλά και την κατάσταση που επικρατεί σήμερα. Ως απαραίτητο στοιχείο των κοινωνικών δομών, είναι αναγκαία η διατήρησή τους και η απόδοση της μέγιστης προσοχής από το κοινωνικό σύνολο ως χρέος σε αυτούς που προσπάθησαν να προάγουν τον πολιτισμό.

1.5 Ο ρόλος και η σημασία του λαϊκού πολιτισμού και της λαογραφίας

Ο λαϊκός πολιτισμός και η λαογραφία είναι δύο επάλληλες έννοιες με κοινό πεδίο αναφοράς. Από τις δύο αυτές έννοιες η λέξη λαογραφία φαίνεται να αποδίδει καλύτερα το πεδίο του λαϊκού πολιτισμού καθώς εμπεριέχει την λέξη «γράφω» ως δεύτερο συνθετικό που υπονοεί την διαδικασία της καταγραφής και της αποτύπωσης των αξιών της παράδοσης. Και οι δύο έννοιες ωστόσο, τόσο ατομικά όσο και συλλογικά, διαδραματίζουν έναν βαρυσήμαντο ρόλο και έχουν παρόμοια αν μη τι άλλο ίδια σημασία. Στα πλαίσια της λαογραφίας και του λαϊκού πολιτισμού υπήρξαν και υπάρχουν πολλοί θεσμοί όπως ο θεσμός του γάμου ο οποίος είναι στενά συνδεδεμένος με την κοινωνία. Μέσω των δύο αυτών εννοιών γίνεται προσπάθεια να μελετηθούν οι συνήθειες ενός λαού και προς την κατεύθυνση αυτή οι ειδικοί εστιάζουν στην καταγραφή των ηθών, εθίμων και παραδόσεων και γενικά στην πολιτιστική και πολιτισμική κουλτούρα μιας χώρας ή ενός λαού (Μερακλής, 2011).

Από τις δύο ανωτέρω έννοιες, η λαογραφία υποστηρίχθηκε ως επιστήμη από Γερμανούς διανοητές οι οποίοι επιχείρησαν να μελετήσουν την σημασία παραμέτρων της λαογραφίας όπως τα παραμύθια, τα τραγούδια και τους θρύλους με σκοπό να σκιαγραφήσουν το ύφος και το είδος των χαρακτηριστικών του λαϊκού πνεύματος σύμφωνα με τα οποία στοιχειοθετείται η ψυχή ενός λαού και υποκινείται μορφωτικά σε κοινωνικά πλαίσια (Μέγας, 1951). Κατά καιρούς όμως, η έννοια της λαογραφίας και του λαϊκού πολιτισμού δέχθηκαν ευρεία συζήτηση καθώς δεν ήταν ξεκάθαρο το περιεχόμενό τους και ο σκοπός τους. Έτσι λοιπόν, υπήρχαν προσεγγίσεις πολύπλευρες κατά τις οποίες άλλοι ερευνητές συμφωνούσαν κι άλλοι διαφωνούσαν, κυρίως δε με την έννοια του όρου «λαός». Το γεγονός αυτό δε, δημιούργησε σύγχυση όσον αφορά τον ρόλο του λαϊκού πολιτισμού και της λαογραφίας και ευρύτερα της σημασίας των.

Μέχρι να προσδιοριστεί ο ρόλος τους δόθηκαν πολλοί ορισμοί, μερικοί από τους οποίους παρουσιάστηκαν σε προηγούμενες ενότητες. Εξελίξεις στο ζήτημα αυτό έλαβαν χώρα όταν ερευνητές όπως οι Lazarus & Steintal, (1860), έδωσαν έμφαση στην ψυχολογική διάσταση και προσπάθησαν να μελετήσουν την ανθρώπινη συμπεριφορά και τις ανθρώπινες στάσεις όπως αυτές διαμορφώνονταν σε κοινωνικές ομάδες με ίδια γλώσσα, μύθους και παραδόσεις. Έτσι, υιοθέτησαν τον όρο ψυχολογία των λαών σκεπτόμενοι πως οι άνθρωποι δεν μένουν στάσιμοι όπως αντίστοιχα συμβαίνει με την κοινωνία. Οι ερευνητές αυτοί εξέτασαν την ψυχολογική διάσταση των ανθρώπων σε συνάρτηση με την λαογραφία και τον λαϊκό πολιτισμό και προσπάθησαν να αντικειμενοποιήσουν την πνευματική ζωή η οποία εντοπίζεται σε πολλές εκφάνσεις του χώρου της παράδοσης όπως οι μύθοι, τα ήθη, τα έθιμα, η γλώσσα κ.ά.

Ο ρόλος του λαϊκού πολιτισμού και της λαογραφίας είναι σύνθετος. Έχει πολλές διαστάσεις και για να διεξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα απαιτείται ευρεία μελέτη. Και οι δύο έννοιες έχουν έντονο το ιστορικό και εθνικό στοιχείο. Αποτελούν προέκταση της μελέτης του ανθρώπινου βίου και θέτουν στο επίκεντρο της προσοχής τους το ανθρώπινο πνεύμα και την ύλη. Ρόλος τους είναι να μελετήσουν αφενός την περιοχή στην οποία ζει ο λαός, τα ήθη και έθιμα στα οποία δίνει προσοχή και στιγμές της ζωής όπως ο γάμος, ο αρραβώνας, ο θάνατος, η διαβίωση και αφετέρου να διερευνήσουν την ανθρώπινη αντίληψη, τους θρύλους, την μουσική, την ποίηση και να αποδώσουν σχετικές ερμηνείες (Κακάμπουρα, 2013). Ο εθνικός ρόλος του λαϊκού πολιτισμού και της λαογραφίας περιγράφηκε πρώτα από τον Κυριακίδη, (1937), ο οποίος έδωσε έμφαση στο έθνος και την αναγωγή των κοινωνικών ομάδων σε εθνικό επίπεδο. Ο εν λόγω μελετητής υποστήριξε ότι ο λαϊκός πολιτισμός έχει κοινό ρόλο με την λαογραφία γιατί ο λαϊκός πολιτισμός μελετάται από την λαογραφία και αποτελεί κομμάτι της. Το ζήτημα που προβληματίσε τον ερευνητή αυτό ήταν το γεγονός ότι η λαογραφία μπορεί να ερμηνευτεί με διαφορετικούς τρόπους καθώς ο λαϊκός πολιτισμός τον οποίο μελετά μπορεί να διαχωριστεί από τον σύγχρονο πολιτισμό και να γίνουν διαφορετικές ερμηνείες. Μέσα από έρευνες και μελέτες έγινε προσπάθεια να προσδιοριστούν τα χαρακτηριστικά του λαϊκού πολιτισμού και να γίνει κατανοητός ο ρόλος του και έτσι παρουσιάστηκαν τρία βασικά χαρακτηριστικά για αυτόν, ήτοι το στοιχείο του παραδοσιακού, του δημοτικού και του αυθόρμητου (Βαρβούνης, 1993).

Τέλος, ο ρόλος της λαογραφίας περιορίστηκε σε εκείνον μιας πολύπλευρης και όχι μονομερούς επιστήμης. Ως επιστήμη δε, μπορεί να χαρακτηριστεί ιστορική, φιλολογική, ψυχολογική, κοινωνική και ανθρωπιστική γιατί χρησιμοποιεί διαφορετικές μεθόδους έχοντας πάντα στο επίκεντρο της προσοχής τον άνθρωπο. Λαϊκός πολιτισμός και λαογραφία σημαίνει γνώσεις, αρχές και αξίες που έρχονται από το παρελθόν και βοηθούν για μια σωστή πορεία στο μέλλον. Η σημασία και των δύο έγκειται ακριβώς στο σκοπό που εξυπηρετούν, ο οποίος έχει αρκετές διαστάσεις (Μανωλάκης, 2008):

- Επιστημονική. Ο λαϊκός πολιτισμός και η λαογραφία ως έννοιες που συμπληρώνουν η μία την άλλη στοχεύουν στην ενημέρωση του κοινού. Μέσα από αυτές, οι άνθρωποι μαθαίνουν για την ιστορία τους και για την πορεία του έθνους. Εφοδιάζονται με γνώσεις για τους προγόνους τους, για τα ήθη και έθιμά τους και τον τρόπο ζωής σε παλαιότερα χρόνια. Στα πλαίσια αυτά κοινωνικές ομάδες τοποθετούνται σε παράλληλο φόντο με προηγούμενες ιστορικά ομάδες και γίνονται συγκρίσεις μεταξύ τους για να εντοπιστούν ομοιότητες και διαφορές. Τέλος, η επιστημονική διάσταση έγκειται στην ανάπτυξη και προσφορά άλλων σχετικών επιστημών όπως η γλωσσολογία, η κοινωνιολογία, η ψυχολογία, η φιλολογία, η αρχαιολογία κ.ά.
- Εθνική. Η σημασία του λαϊκού πολιτισμού και της λαογραφίας εντοπίζεται αν εστιάσει κανείς στην επίδραση που έχουν στον αυτοέλεγχο και την αυτογνωσία των λαών. Οι άνθρωποι γνωρίζουν καλύτερα την ιστορία τους, ζουν το παρόν και καθορίζουν το μέλλον τους εμπνευσμένοι από τις παραδόσεις τους και επιδιώκοντας την ίδια στιγμή την βελτίωση της εθνικής τους ιδιοτυπίας.
- Ανθρωπιστική. Ο λαϊκός πολιτισμός και η λαογραφία βελτιώνουν την ζωή των ανθρώπων. Με τα ήθη και έθιμα, οι άνθρωποι αγαπούν την ζωή, ψυχαγωγούνται και αποκομίζουν εμπειρίες που τους κάνουν καλύτερους, τους παροτρύνουν να συμμετέχουν σε δραστηριότητες κοινωνικού χαρακτήρα και να απολαμβάνουν την ζωή και τα αγαθά που αυτή προσφέρει.

Κεφάλαιο 2ο : Η εξέλιξη και η σημασία των ηθών και εθίμων του γάμου ανά τους αιώνες

2.1 Ιστορική αναδρομή στο έθιμο του γάμου

Το έθιμο του γάμου είναι ευρέως γνωστό και διαδεδομένο στους ανθρώπους και στην κοινωνία ευρύτερα. Άλλοι το βιώνουν σε προσωπική εμπειρία μέσα από την προσπάθειά τους να ενωθούν με την ευλογία του θεού και άλλοι το βιώνουν ως τρίτοι συμμετέχοντας στον θεσμό του γάμου. Αν εξετάσει κανείς την ιστορία θα διαπιστώσει ότι ο θεσμός του γάμου έχει μεγάλη ιστορία στον χρόνο καθώς συνδέεται με πολλά χαρακτηριστικά γνωρίσματα όπως είναι η ενδυμασία, η μουσική, ο χορός, η προίκα, το προξενιό κ.ά. Εκτός από αυτά και άλλα πολλά στοιχεία, ο γάμος αποτελεί ένα θρησκευτικό μυστήριο το οποίο έχει μαγνητίσει το ενδιαφέρον των μελετητών τόσο ως μυστήριο αυτό καθαυτό όσο και για την πορεία που είχε διαχρονικά μέχρι σήμερα. Από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα ο θεσμός του γάμου πέρασε από πολλά στάδια και η εξέλιξη που είχε παρουσιάζει μια ενδιαφέρουσα περίπτωση για συζήτηση και ευρεία ανάλυση. Όπως είναι γνωστό ο γάμος ως θεσμός της κοινωνίας αποτελεί μέρος των εθίμων και της παράδοσης κυρίως για τα χαρακτηριστικά που τον συνοδεύουν. Η σημερινή κοινωνία δεν έχει την εικόνα που είχε στο παρελθόν και προς αυτή την μεταβολή συνέβαλαν οι κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αλλαγές οι οποίες επέδρασαν καθοριστικά στην μετεξέλιξη του θεσμού αυτού (Ζουζούλα, 2018).

2.1.1 Ο γάμος στην αρχαία Ελλάδα

Στην αρχαία Ελλάδα ο θεσμός του γάμου ήταν σημαντικά διαφορετικός σε σχέση με σήμερα. Για αυτό οφείλεται τόσο ο τρόπος σκέψης των ανθρώπων εκείνη την εποχή όσο και οι κοινωνικές αντιλήψεις που υπήρχαν. Ο θεσμός του γάμου είχε μια κυρίαρχη θέση στην αρχαία Ελλάδα και επικρατέστερη θεωρία σχετικά με τον γάμο ήταν η απομάκρυνση του κακού. Με άλλα λόγια, οι άνθρωποι πίστευαν ότι με τον γάμο ξορκίζεται το κακό και έρχεται το καλό. Ο τρόπος αυτός σκέψης πρωταγωνιστούσε στην αρχαία κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα, στην Αθήνα, υπήρχε ο θεσμός της οικογένειας και κάθε μέλος είχε διαφορετική αντιμετώπιση. Η κόρη με την γέννηση και καθώς μεγάλωνε δεν δραστηριοποιούνταν εκτός του χώρου της οικείας. Μάθαινε τις δουλειές του σπιτιού από την μητέρα της, εκπαιδευόταν στο τραγούδι και τον χορό

ώστε να μπορεί να συμμετάσχει σε θρησκευτικές γιορτές και παράλληλα διδάσκονταν κάποια γράμματα στο σπίτι καθόσον ήταν αδύνατο για τα δεδομένα της εποχής να επωφεληθεί εκπαιδευτικά από το εκπαιδευτικό σύστημα της πόλης. Τα γράμματα και η μόρφωση στην Αθήνα ερχόταν σε δεύτερη μοίρα γιατί δινόταν βαρύτητα σε άλλου είδους διδαχές. Σε αντίθεση με την Αθήνα, υπήρχε διαφορετική αντιμετώπιση των κοριτσιών στην Σπάρτη σε βαθμό μάλιστα που μεγάλος αριθμός ερευνητών έχει εντυπωσιαστεί. Η Σπάρτη ήταν αυστηρή στις πολιτικές που εφάρμοζε και έδινε βαρύτητα στον ρόλο της γυναίκας στην κοινωνία. Έδινε έμφαση στην εκπαίδευση των κοριτσιών από μικρή ηλικία και στην άθλησή τους καθώς υπήρχε η πεποίθηση πως αν οι γυναίκες είναι δυνατές θα κάνουν γερά παιδιά. Και στις δύο πόλεις ωστόσο υπήρχε ένα κοινό σημείο αναφοράς σχετικά με την ανατροφή της γυναίκας και την θεώρησή της ως καλή νοικοκυρά και μητέρα, η οποία θα φέρει στην ζωή παιδιά και θα τα εντάξει στην κοινωνία (Cantarella, 1986)

Όλη αυτή η νοοτροπία που επικρατούσε σχετικά με την θέση της γυναίκας στην οικογένεια και την κοινωνία επηρέαζε και την θέση σχετικά με τον θεσμό του γάμου. Η περιορισμένη δράση της γυναίκας δεν της επέτρεπε να έχει επαφές με την κοινωνία και συνεπώς να έχει συναναστροφές με νέους. Αυτό συνέβαινε μέχρι τα τέλη του 5^{ου} αιώνα. Το επόμενο διάστημα, οι γονείς των κοριτσιών και πιο συγκεκριμένα ο πατέρας ή όποιος άλλος μπορούσε να θεωρηθεί νόμιμος κηδεμόνας της κόρης επέλεγε για λογαριασμό της τον μελλοντικό της σύζυγο. Υπήρχαν όμως και περιπτώσεις όπως η Λακεδαίμονα όπου ο ρόλος του πατέρα ήταν περιορισμένος με την έννοια ότι δεν είχε μεγάλη επιρροή στις αποφάσεις των κοριτσιών. Οι νυμφευόμενες επέλεγαν τους συζύγους τους σύμφωνα με την δική του θέληση. Επίσης, υπήρχαν σημαντικοί περιορισμοί σχετικά με την ηλικία τόσο της γυναίκας όσο και του άνδρα. Στην Αθήνα κατάλληλη ηλικία για γάμο θεωρούνταν γύρω στα 12 μέχρι τα 16 για τις γυναίκες και γύρω στα 24 μέχρι 30 για τους άνδρες. Στην Σπάρτη αντίστοιχα το όριο αυτό ήταν διαφορετικό καθώς οι γυναίκες πιέζονταν από τις ισχύουσες διατάξεις να παντρευτούν στα 19-20 και οι άνδρες στα 20-30 (Baltrusch, 2004).

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο σχετικά με τον θεσμό του γάμου αφορά την γεωγραφική προέλευση του άνδρα και της γυναίκας. Στην Αθήνα για παράδειγμα, για να θεωρηθεί ο γάμος νόμιμος και οι απόγονοι γνήσιοι έπρεπε τόσο ο άνδρας όσο και η γυναίκα να προέρχονται από την Αθήνα. Αν η σύζυγος ήταν από διαφορετική πόλη ο άνδρας έχανε

τα δικαιώματα του πολίτη και ένα μέρος της περιουσία του περνούσε στα χέρια του κράτους. Στην περίπτωση της Σπάρτης πάλι δεν υπήρχαν τέτοιοι περιορισμοί. Οι νόμοι και οι ισχύουσες διατάξεις ήταν διαφορετικές και επέτρεπαν δύο άτομα να παντρευτούν ακόμη κι αν προέρχονταν από διαφορετικές πόλεις. Τέλος, στα πλαίσια του γάμου υπήρχε και η προίκα η οποία αποτελούνταν από χρήματα, ιματισμό, δούλους, πολύτιμα αντικείμενα, σπίτια ή εκτάσεις γης. Ο γάμος δε στην Αθήνα επιλέγονταν να γίνεται τους χειμερινούς μήνες και πιο συγκεκριμένα τον έβδομο μήνα του αττικού ημερολογίου, ήτοι τον σημερινό Γενάρη, γιατί θεωρούνταν ότι ο μήνας αυτός είναι ο ιερός μήνας της θεάς του γάμου, Ήρας (Γκίκας, 1997).

2.1.2 Ο γάμος στην Ρωμαϊκή κοινωνία

Όπως και στην περίπτωση της αρχαίας Ελλάδας έτσι και στην περίπτωση της ρωμαϊκής κοινωνίας, ο θεσμός του γάμου είχε μια ιδιαίτερη θέση στην κοινωνία. Σε πολλές περιπτώσεις δε, υπάρχουν αξιοσημείωτες ομοιότητες μεταξύ των δύο περιπτώσεων. Αρχικά, κατά τα πρώτα χρόνια του ρωμαϊκού πολιτισμού, ο γάμος καθοριζόταν σε σημαντικό βαθμό από τον πατέρα ο οποίος έπαιρνε αποφάσεις για την κόρη της και το μέλλον της. Η γυναίκα είχε το δικαίωμα να διατηρεί την περιουσία και το όνομά της, όπως παρατηρείται και στην σύγχρονη εποχή με σημαντικό στοιχείο αυτό της γονεϊκής εποπτείας. Στην ρωμαϊκή κοινωνία, υπήρχαν νόμοι οι οποίοι στιγματίζαν κοινωνικά τους ανύπαντρους καθώς όσοι δεν παντρεύονταν τιμωρούνταν από το κράτος και υποβιβάζονταν πολιτικά και φορολογικά. Αυτό δείχνει ότι στην ρωμαϊκή κοινωνία, ο γάμος είχε πολύ μεγάλη σημασία και κοινωνική ισχύ. Παράλληλα με τον γάμο, εξίσου σημαντική ισχύ είχε ο θεσμός του αρραβώνα χωρίς να διαφαίνεται πως ορίζονταν η περιουσιακή κατάσταση και πως γινόταν η διαχείρισή της. Κατά τον γάμο ο γαμπρός φορούσε δαχτυλίδι στο τέταρτο αριστερό δάχτυλο του χεριού τη νύφης και την παραμονή του γάμου η νύφη προσέφερε ρουχισμό και παιχνίδια από την παιδική της ηλικία στους θεούς. Κάποια από τα έθιμα της ρωμαϊκής κοινωνίας έχουν μείνει αναλλοίωτα στον χρόνο όπως είναι το φόρεμα του δαχτυλιδιού, ωστόσο κάποιες διαφορές είναι πιο χαρακτηριστικές όσον αφορά την θέση της γυναίκας. Στην ρωμαϊκή κοινωνία η γυναίκα δεν διέφερε από τον άνδρα. Είχε την ίδια θέση κοινωνικά με τον σύζυγό της και συμμετείχε σε όλες τις κοινωνικές δραστηριότητες. Με άλλα λόγια, δεν παρατηρείται περιορισμός της γυναίκας στο σπίτι όπως συνέβαινε στην αρχαία Ελλάδα

και η γυναίκα ήταν πιο ελεύθερη και ασκούσε περισσότερο την ελευθερία του λόγου (Αντωνίου, 1986).

Επιπλέον, στην ρωμαϊκή κοινωνία, οι γυναίκες παντρεύονταν κατά μέσο όρο γύρω όταν ήταν 16 έως 20 χρονών και οι άνδρες σε ηλικία 27-30 χρονών, ότι δηλαδή συνέβαινε στην περίπτωση της αρχαίας Ελλάδας. Εν γένει, δεν διαφέρουν και πολύ από ότι συνηθίζεται να συμβαίνει στις μέρες μας. Αξίζει να σημειωθεί ότι για την πραγμάτωση ενός γάμου ήταν απαραίτητη προϋπόθεση και τα δύο μέλη να ήταν σωματικά ώριμοι αλλά το πιο σημαντικό να ήταν ρωμαίοι πολίτες. Επιτρεπόταν ένα από τα δύο μέλη να μην είναι ρωμαίος πολίτης αλλά στην περίπτωση που αυτό δεν ήταν εφικτό η ρωμαϊκή υπηκοότητα έστω του ενός ήταν αναγκαία για να διασφαλιστεί η νομιμότητα των τέκνων. Κατά την τέλεση του γάμου, ο οποίος λάμβανε χώρα στο πατρικό σπίτι της νύφης, η νύφη ήταν ντυμένη με νυφικό ένδυμα αποτελούμενο από μακρύ άσπρο χιτώνα και το πέπλο κάλυπτε το πρόσωπό της. Στο σπίτι της νύφης κατά την τέλεση του γάμου, λάμβαναν χώρα οι οιωνοσκοπίες θεώρησης εντοσθίων ζώων η οποία επιβεβαίωνε ή όχι την σύμφωνη γνώμη των θεών για τον γάμο. Στην συνέχεια υπογράφονταν το γαμήλιο συμβόλαιο και το ζευγάρι πιάνονταν χέρι με χέρι και προχωρούσε στο γαμήλιο γλέντι όπου υπήρχε πλούσιο γλέντι και φαγοπότι για τους παρευρισκόμενους (Βρεττός, 2003).

Όλα τα ανωτέρω δείχνουν ότι ο θεσμός του γάμου και οι πρακτικές, ήθη και έθιμα του γάμου κατά την ρωμαϊκή εποχή έχουν πολλές ομοιότητες με την νοοτροπία που υπάρχει σήμερα. Το γεγονός αυτό μαρτυρά ότι πολλά στοιχεία από την αρχαιότητα κατάφεραν να επιβιώσουν και να μεταφερθούν στις επόμενες γενιές με μικρές ή μεγαλύτερες αλλαγές. Αναμφίβολα μέσα σε όλα αυτά τα χρόνια έχουν αλλάξει πολλά και κυρίως οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Έχουν μεταβληθεί οι ιδεολογίες των ανθρώπων που καθορίζουν την ιστορική τους πορεία αλλά και την εξέλιξη των ηθών και εθίμων. Αυτό που πρέπει να τονιστεί μέσα σε όλα αυτά είναι η θέση της γυναίκας στην κοινωνία, ο τρόπος που οδηγούνταν στον γάμο και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες γινόταν. Προφανώς, με το πέρας των χρόνων η θέση της γυναίκας αναβαθμίστηκε σημαντικά. Απέκτησε εργασιακά δικαιώματα, άρχισε να έχει ενεργή και ισότιμη με τον άνδρα συμμετοχή στα κοινά και ο ρόλος της έπαυσε να συνοψίζει εκείνο τον παθητικό τρόπο ζωής κατά τον οποίο βοηθούσε απλώς στην εξέλιξη της ζωής με την γέννηση και ανατροφή των παιδιών.

2.3 Γιατί παντρεύονταν οι άνθρωποι στην αρχαιότητα

Έχοντας περιγράψει τον θεσμό του γάμου στην αρχαία Ελλάδα και την ρωμαϊκή κοινωνία προσδιορίστηκαν έμμεσα αλλά όχι τελείως ξεκάθαρα οι λόγοι για τους οποίους παντρεύονταν οι άνθρωποι τότε. Βασική επιδίωξη για την πραγμάτωση του γάμου ήταν η αποκατάσταση του ζευγαριού σε κοινωνικό επίπεδο και σε παράλληλο φόντο η δημιουργία ισχυρών οικογενειών. Δεν είναι τυχαίο ότι σε περιπτώσεις πόλεων που οι άντρες δεν παντρεύονταν αντιμετώπιζονταν με υποτιμητικό τρόπο από την κοινωνία. Βασικός λοιπόν λόγος για τον οποίο παντρεύονταν οι άνθρωποι ήταν όπως και είναι άλλωστε η διαίωσιση του ανθρώπινου είδους. Από την μεριά των ανδρών δε, υπήρχε η άποψη ότι έπρεπε να παντρευτούν ώστε τα παιδιά τους να τους προσέχουν στα γηρατεία και να συνεχίσουν το έργο τους μετά τον θάνατό τους. Σε άλλες περιπτώσεις όπως αυτή της Σπάρτης, η μη πραγμάτωση του γάμου συνεπάγονταν αποτυχία των σχετιζόμενων μερών και ειδικότερα των ανδρών προς το κράτος. Οι άνδρες που δεν παντρεύονταν θεωρούνταν αποτυχημένοι κι ότι δεν ήταν σωστοί απέναντι στο κράτος (Αντωνίου, 1986).

Τα χαρακτηριστικά αυτά της τότε κοινωνίας οδηγούσαν τους ανθρώπους στη σύναψη γάμου. Επιπλέον, σημαντικός λόγος για την σύναψη γάμου ήταν η διασφάλιση της οικογενειακής περιουσίας. Στα πλαίσια αυτά επιτρεπόταν η αιμομιξία, δηλαδή σύναψη γάμου μεταξύ συγγενικών προσώπων. Σε περιπτώσεις όπως η Αθήνα και η Σπάρτη, είναι χαρακτηριστικά τα παραδείγματα όπου οι βασιλείς παντρεύονταν τις ανιψιές τους για να διατηρήσουν την εξουσία τους και να έχουν ανθρώπους για να διαδεχθούν την περιουσία αυτή. Σε άλλες περιπτώσεις επιτρεπόταν η πολυγαμία καθώς τόσο οι γυναίκες και όσο και οι άνδρες μπορούσαν να έχουν περισσότερους από έναν συντρόφους. Οι γυναίκες παρότι ήταν παντρεμένες, μπορούσαν να επιλέξουν έναν νέο άνδρα από τον κοινωνικό περίγυρο ακόμη και μέσα από το σόι για να κάνουν υγιή και δυνατά παιδιά και αντίστοιχα οι άνδρες μπορούσαν να επιλέξουν μια γυναίκα που θαύμαζαν και που ήταν γόνιμη και συνετή ώστε να αποκτήσουν μαζί της καλά παιδιά. Σύμφωνα με τα ανωτέρω οι γάμοι στην αρχαιότητα γινόταν επειδή υπήρχαν σημαντικοί κοινωνικοί, ηθικοί και οικονομικοί παράγοντες. Οι άνθρωποι δεν παντρεύονταν επειδή υπήρχε πραγματική αγάπη αλλά επειδή υπήρχε συμφέρον και κάθε άτομο επιδίωκε να είναι καλά σε κοινωνικό επίπεδο και να διασφαλίζει το μέλλον του, την υστεροφημία του, την περιουσία του και το μέλλον μιας υγιούς κοινωνίας. Τα αρχαία χρόνια ήταν

σχεδόν αδύνατο να υπάρχει αγάπη ανάμεσα στον άνδρα και την γυναίκα και οι άνθρωποι λειτουργούσαν περισσότερο με την λογική παρά με το συναίσθημα (Αντωνίου, 1986).

2.4 Ήθη και έθιμα του γάμου - Σημειολογικά χαρακτηριστικά

Ο θεσμός του γάμου έχει έντονο το κοινωνικό στοιχείο και το στοιχείο της ομαδικότητας. Αποτελεί μέρος της λαογραφίας και των παραδόσεων και έχει την βάση του στις αρχές που διέπουν το πολιτιστικό και πολιτισμικό υπόβαθρο ενός έθνους. Ο γάμος δεν είναι κάτι που αφορά σε ένα μόνο άτομο. Αφορά σε όλους τους ανθρώπους ανά τον κόσμο γιατί όλοι είναι εν δυνάμει ικανοί να ενωθούν με τα δεσμά του γάμου με κάποιον άλλον και ως γεγονός προσφέρει χαρά και ενέχει λαμπρότητα. Επιπλέον, ο γάμος σχετίζεται με πολλά ήθη και έθιμα. Από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα, οι άνθρωποι τηρούσαν κάποια ήθη και έθιμα αναφορικά με τον γάμο και ακολουθούσαν τα πρότυπα που υπήρχαν όπως άλλωστε συμβαίνει και σήμερα. Είναι άξιο προσοχής ότι οι άνθρωποι ακολουθούσαν τα ήθη και έθιμα χωρίς ενδεχομένως να γνωρίζουν την σημασιολογία τους, γεγονός που δεν αποκλείεται να συμβαίνει και σήμερα. Τα ήθη και έθιμα είχαν την δική τους ερμηνεία και γίνονταν γιατί υπήρχαν κάποιες κοινωνικές πεποιθήσεις με κοινό σημείο ενδιαφέροντος (Μερακλής, 2011).

Στην περίπτωση της Ελλάδας που εξετάζεται, ο γάμος ήταν και είναι για τους περισσότερους ανθρώπους ευλογία από τον θεό ενώ παράλληλα σήμαινε ευκαιρία για χαρά και φαγοπότι. Ο γάμος δεν είναι ένα ασήμαντο γεγονός καθώς λαμβάνεται υπόψη ως ένα γεγονός ορόσημο στην ζωή των ανθρώπων γιατί επηρεάζει την ζωή του ζευγαριού όσο και των συγγενών. Ως θεσμός βέβαια έχει επιδεχθεί κάποιες αλλαγές διαχρονικά λόγω των εξελίξεων και της φυσικής εξέλιξης των γεγονότων ωστόσο πολλά από τα ήθη και έθιμα με τα οποία σχετίζεται διατηρούνται ακόμη και σήμερα. Το μυστήριο του γάμου δεν περιορίζεται μόνο την ημέρα που τελείται το μυστήριο. Κρατάει μέρες και δίνεται έμφαση τόσο στο διάστημα πριν το γάμο όσο και το διάστημα μετά τον γάμο. Το διάστημα πριν την τέλεση του μυστηρίου ο γάμος ξεκινούσε εθιμοτυπικά όταν ο άνδρας έδινε λόγο με την μέλλουσα σύζυγό του και κατά κάποιο τρόπο εξασφάλιζε τον γάμο και υπόσχονταν ότι θα την παντρευτεί. Μετά τον λόγο αμέσως σημαντικό βήμα προς τον γάμο ήταν ο αρραβώνας και η προετοιμασία

της προίκας που θα δίνονταν στο ζευγάρι για να βοηθηθεί με την νέα του ζωή (Gilfillan and Morrow, 2016).

Η προίκα ήταν σημαντική από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα, ωστόσο σήμερα το έθιμο αυτό έχει μεταλλαχθεί. Σήμερα, η προίκα δεν συνδέεται τόσο πολύ με υλικά αγαθά και τις πραγματικές ανάγκες του ζευγαριού αλλά κυρίως περιορίζεται σε φιλοδωρήματα και χρήματα που δίνουν οι γονείς, οι συγγενείς και οι φίλοι. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της σημερινής εποχής είναι οι καταθέσεις χρημάτων σε τραπεζικούς λογαριασμούς του ζεύγους, γεγονός που αποκλίνει σε μεγάλο βαθμό από το έθιμο της προίκας με την παραδοσιακή του έννοια όπως ίσχυε στο παρελθόν και μάλιστα μέχρι τα πρόσφατα χρόνια (Gilfillan and Morrow, 2016).

Η προίκα, όποια μορφή κι αν έχει σήμερα, έχει σκοπό την υποστήριξη του ζευγαριού στο ξεκίνημα της νέας του ζωής. Τόσο η προίκα αυτή καθαυτή όσο και όλο το επακόλουθο του εθίμου αυτού είχαν σκοπό να τονώσουν την ψυχολογία του ζευγαριού και αποτελούσε μια μορφή στάσης της οικογένειας και των φίλων απέναντί τους, κάτι που παρατηρείται να εκλείπει στις μέρες μας. Απεναντίας, για πολύ κόσμο, μεγάλη έμφαση στην σύγχρονη εποχή δεν δίνεται στην προίκα αλλά στην ημέρα που γίνεται ο γάμος και το γλέντι του γάμου το οποίο είναι πιο πλούσιο και μεγαλοπρεπές σε σχέση με το παρελθόν και δίνει την δυνατότητα στους ανθρώπους να περάσουν καλά, να έρθουν σε επαφή με φίλους και συγγενείς που έχουν να δουν καιρό. Η προίκα όπως και κάθε άλλο έθιμο είχε και έχει την σημασία του. Το προξενιό είχε εξίσου κοινωνική διάσταση. Μέσα από το προξενιό το ζευγάρι ερχόταν σε επαφή μέσω των συγγενικών προσώπων ώστε να γνωρίσει ο ένας τον άλλον. Οι γονείς του ζευγαριού είχε μεγάλη ευθύνη για το προξενιό γιατί διακυβεύονταν η εικόνα των οικογενειών. Μέσα από το προξενιό ο πατέρας και η μητέρα του ζευγαριού, κυρίως ο πατέρας, είχε πρωταγωνιστικό ρόλο και αναγνωρίζονταν η σημασία του στην αρχική οικοδόμηση της σχέσης του ζευγαριού και στην διαμόρφωση των συνθηκών ώστε στην πορεία το ζευγάρι να παντρευτεί και να αποκτήσει παιδιά. Τέλος, στα πλαίσια του προξενιού καθορίζονταν και η προίκα που κατά τα τότε δεδομένα υπήρχε ανάγκη να δοθεί στο ζευγάρι. Συνεπώς το έθιμο του προξενιού είχε κυρίως κοινωνική και οικονομική διάσταση (Μερακλής, 2011).

Το έθιμο του προξενιού έχει μεταλλαχθεί κι αυτό με το πέρασμα του χρόνου παρότι υφίσταται ακόμη σε πολλές περιπτώσεις. Παλαιότερα, όταν επρόκειτο να γίνει ένα προξενιό, οι άνθρωποι έδιναν άμεση βαρύτητα στην προίκα. Ο προξενητής κρατούσε σημειώσεις για τα προικιά. Μετά το προξενιό, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω ακολουθούσε ο αρραβώνας κατά τον οποίο η σχέση του ζευγαριού έπαιρνε πιο επίσημη μορφή. Έτσι, συντάσσονταν τα προικοσύμφωνα στα οποία υπέγραφαν οι δύο οικογένειες και οι μάρτυρες ενώ παράλληλα δινόταν ένα αντίτιμο ως προκαταβολή για το γνωστό καπάρωμα. Μερικές φορές το προξενιό γινόταν μεταξύ των οικογενειών. Άλλες φορές συμφωνούσαν από κοινού ο γαμπρός και ο πατέρας της νύφης και η νύφη απλώς ενημερωνόταν μετά ποιος θα είναι ο μελλοντικός της σύζυγος. Πολλές φορές μάλιστα το προξενιό δεν είχε επιτυχία καθώς ο γαμπρός ζητούσε παραπάνω προίκα που μπορούσε να ισοδυναμεί σε χρήματα, εκτάσεις γης κ.ά. και ο πατέρας της νύφης να ήταν αντίθετος με αυτό με αποτέλεσμα την αποτυχία του συνοικεσίου. Σήμερα βέβαια, το προξενιό δεν έχει την παρελθοντική μορφή. Τον ρόλο του προξενητή μπορεί να εντοπίσει κανείς σε άτομα μεγάλης ηλικίας καθώς η εξέλιξη της κοινωνίας έφερε άλλα μέσα που ανέλαβαν να καλύψουν τον ρόλο αυτό όπως είναι τα γραφεία συνοικεσίων και οι ιστότοποι γνωριμιών (Μερακλής, 2011).

Στα πλαίσια του γάμου και ειδικότερα το διάστημα πριν τον γάμο, συνηθίζονταν από τον γαμπρό να στέλνει δώρα στην νύφη ή τον πατέρα της, τα οποία μπορεί να ήταν υλικά αγαθά όπως ρούχα ή χρήματα. Το έθιμο αυτό εμφανίζεται και στις μέρες μας αλλά δεν αφορά μόνο την συμπεριφορά του γαμπρού. Δώρα ανταλλάσσονται μεταξύ των οικογενειών πριν τον γάμο κυρίως μεταξύ του ζευγαριού και των γονέων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Μερακλής, (2011), το έθιμο αυτό είχε τις ρίζες του στα χρόνια της αρχαιότητας και είχε σκοπό να εξαγοραστεί η νύφη έτσι ώστε να μεταβιβαστούν όσα δικαιώματα είχε από το πατρικό της, στην οικογένεια του συζύγου της. Το έθιμο που αφορούσε την ανταλλαγή δώρων σήμαινε ότι το ζευγάρι τηρεί τις υποσχέσεις του για κοινή συμβίωση και αποτελούσε απόδειξη ότι ο γαμπρός και η νύφη είναι ικανοί να δημιουργήσουν το δικό τους σπίτι και να φτιάξουν την δική τους ζωή. Το έθιμο αντανακλούσε στην κοινωνία και έδειχνε τις ότι το ζευγάρι είναι ικανό να οικοδομήσει μόνο του το νοικοκυριό και να αποφύγει χαρακτηρισμούς της κοινωνίας και διάφορα στερεότυπα Αυτό ίσχυε περισσότερο για την νύφη και αποτελούσε για την ίδια μια δοκιμασία σύμφωνα με την οποία καλούνταν να αποδείξει την ικανότητά της να κάνει πράξη τις επιθυμίες της.

Τα ήθη και έθιμα του γάμου λάμβαναν χώρα τα παλαιότερα χρόνια χωρίς να υπολογίζεται σε μεγάλο βαθμό ο ρόλος και η θέση της γυναίκας. Σε πολλές περιπτώσεις οι διαδικασίες πριν και μετά τον γάμο είχαν ως κύριους εκπροσώπους τον γαμπρό και τον πατέρα της νύφης. Και σε άλλα παραδοσιακά έθιμα όπως ο αρραβώνας η νύφη δεν είχε ιδιαίτερα ενεργό ρόλο καθώς ο αρραβώνας τακτοποιούνταν από τους γονείς του ζευγαριού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η περίπτωση της Μάνης κατά την οποία ο γαμπρός δεν μπορούσε να έρθει σε επαφή με την νύφη και να μιλήσει μαζί της πριν την επισημοποίηση της σχέσης τους μέσω του αρραβώνα ή του γάμου. Δεν είχε το δικαίωμα να πάει σπίτι της και να της μιλήσει αν τύχαινε να την συναντήσει στην κοινωνία κάτι που ίσχυε και για την περίπτωση της νύφης. Τέτοια ζητήματα ελευθερίας και έκφρασης του λόγου διέφεραν από περιοχή σε περιοχή. Για παράδειγμα, στην Λέσβο δεν υπήρχαν τέτοιοι αυστηροί περιοριστικοί κανόνες για το ζευγάρι. Υπήρχαν πιο προοδευτικές τάσεις και το ζευγάρι μπορούσε να επικοινωνεί μεταξύ του και να μένει ακόμα και μαζί μετά τον αρραβώνα και πριν ακόμη γίνει ο γάμος. Η συνήθεια αυτή μοιάζει πολύ με τις τάσεις που επικρατούν σήμερα οι οποίες είναι ακόμα πιο προοδευτικές καθώς το ζευγάρι μπορεί να διαμείνει στο ίδιο σπίτι πριν ακόμη τον αρραβώνα ή την επισημοποίηση της μεταξύ τους σχέσης. Τα παλαιότερα χρόνια οι τάσεις που επικρατούσαν σχετικά με την μετακόμιση η μη του γαμπρού στο σπίτι της νύφης εγκυμονούσε και κινδύνους. Παρότι ο γαμπρός μπορούσε σε πολλές περιπτώσεις να συναντηθεί και να μιλήσει με την νύφη, εξαιρουμένων κάποιων ακραίων περιπτώσεων, αν αθετούσε την υπόσχεσή που έδινε να παντρευτεί μια γυναίκα, στιγματίζονταν κοινωνικά και σε ορισμένες περιπτώσεις κινδύνευε ακόμη και η ζωή του (Μερακλής, 2011).

Ο γάμος λάμβανε χώρα σε χρονικές περιόδους όπου οι αγροτικές εργασίες ήταν περιορισμένες, κυρίως τους χειμερινούς μήνες. Στα πλαίσια αυτά, μετείχαν όλα τα εμπλεκόμενα μέρη όπως οι κουμπάροι, οι νονοί, οι παράνυμφες, οι παράγαμπροι από τη μεριά των οικογενειών και καθένας είχε έναν ξεχωριστό ρόλο. Σημαντικό κομμάτι ήταν αυτό των προετοιμασιών για την ημέρα του γάμου και της τέλεσης του μυστηρίου και υπήρχε ομαδική προσπάθεια για να είναι όλα έτοιμα στον χρόνο που έπρεπε. Σημαντικές από αυτές τις διαδικασίες ήταν τα καλέσματα, η ετοιμασία του φλάμπουρου του γάμου, η παρασκευή των ψωμιών και των εδεσμάτων, η έκθεση της προίκας της νύφης, ο στολισμός της εκκλησίας, η προετοιμασία του γαμπρού και της νύφης, η

ετοιμασία του τραπεζιού του γάμου και οι γραφειοκρατικές διαδικασίες που αφορούσαν την εκκλησία. Πολλές από τις συνήθειες των παλαιότερων χρόνων δεν έχουν χαθεί από τον σημερινό βίο αλλά απλώς έχουν αλλάξει ονομασία και τρόπο που γίνονται. Για παράδειγμα η διασκέδαση του γαμπρού και της νύφης που γίνονταν στο σπίτι μερικές μέρες πριν το γάμο σήμερα συνηθίζεται να γίνεται σε κέντρα δεξιώσεων ή σε χώρους εστίασης γενικότερα έχοντας ξενόφερτους διακριτικούς τίτλους (Bachelor party) (Μερακλής, 2011).

Στα πλαίσια εθίμων, η εκκίνηση των διαδικασιών του γάμου υποστηρίζονταν από τις προετοιμασίες που γίνονταν στο σπίτι του γαμπρού και της νύφης. Η νύφη ετοιμάζονταν από τις φίλες της, βαφόταν, χτενιζόταν, έπαιρνε το λουτρό της και φορούσε το νυφικό ώστε να είναι έτοιμη για τον γάμο. Στα πλαίσια αυτά, η νύφη έβαφε με κόκκινο χρώμα τα νύχια της επειδή θεωρούνταν ότι το χρώμα αυτό ξόρκιζε και έδιωχνε μακριά το κακό. Στις σημερινές γενιές δεν υπάρχει αυτή η αντίληψη καθώς εύκολα θα μπορούσε να το εντάξει κανείς στο πλαίσιο των κοινωνικών προκαταλήψεων. Εκτός από την νύφη, εύθυμο ήταν το κλίμα και στο σπίτι του γαμπρού. Η προετοιμασία του γαμπρού για το γάμο ξεκινούσε με το ξύρισμα που γινόταν από τους φίλους του. Στην συνέχεια ο γαμπρός ντυνόταν και κατόπιν συνοδείας οργάνων ξεκινούσε από το σπίτι με προορισμό το σπίτι του κουμπάρου. Από εκεί επόμενη στάση ήταν το σπίτι της νύφης όπου όλοι μαζί χορεύανε και οδηγούνταν στην εκκλησία. Σε άλλες περιπτώσεις όμως ο γαμπρός πήγαινε κατευθείαν στην εκκλησία και εκεί περίμενε την νύφη να έρθει για να μούνε στην εκκλησία και να τελεστεί το μυστήριο. Αναφορικά με το στόλισμα της νύφης υπήρχε ακόμη ένα έθιμο σύμφωνα με το οποίο τοποθετούνταν μια κουλούρα στο κεφάλι της νύφης η οποία κόβονταν σε κομμάτια. Ένα από τα κομμάτια αυτά δινόταν στην νύφη για να το κρατήσει ως φυλαχτό στην ζωή της (Μερακλής, 2011).

Τέλος, ένα άλλο σημαντικό έθιμο ήταν αυτό της παρθενιάς της νύφης. Κατά την πρώτη νύχτα του γάμου, ο γαμπρός έδειχνε ως αποδεικτικό στοιχείο σε φίλους και συγγενείς το ματωμένο σεντόνι το οποίο αποδείκνυε την τιμιότητα της νύφης. Πολλές φορές, οι συγγενείς της νύφης περίμεναν με ανυπομονησία έξω από το δωμάτιο του ζευγαριού ώστε να πάρει το σεντόνι και να το δείξει στους καλεσμένους. Για τα κοντινά πρόσωπα ήταν ζήτημα ηθικής καθώς η παρθενιά της νύφης σήμαινε ότι είναι σωστά μεγαλωμένη και ο λόγος της έχει ισχύ. Άμεσα όμως οι γονείς της νύφης είχαν καλό κοινωνικό

πρόσωπο και δεν είχαν λόγο να απολογηθούν σε κανέναν. Σε περίπτωση όμως που το σεντόνι δεν ήταν κόκκινο, ο γάμος μπορεί να χαλούσε από τα αρνητικά σχόλια της κοινωνίας. Έτσι, ο πατέρας της νύφης αναγκαζόταν να δώσει παραπάνω χρήματα για προίκα (πανωπροίκια) για να διασφαλίσει την σύναψη του γάμου (Μερακλής, 2011).

2.5 Το μυστήριο του γάμου και οι λειτουργικές πράξεις

Το μυστήριο του γάμου περιλαμβάνει αρκετές τελετουργικές πράξεις η καθεμία από τις οποίες έχει και έναν συμβολισμό. Πίσω από κάθε πράξη ή αντικείμενο που σχετίζεται με τον γάμο υπάρχει και μία σκέψη ή μια μορφή αντίληψης σχετικά με τον γάμο, το ζευγάρι και την ζωή του. Είναι λοιπόν σημαντικό να γίνει μνεία στις λειτουργικές αυτές πράξεις και τα αντικείμενα με σκοπό να αποσαφηνιστούν τα μηνύματα που κρύβονται σε όλα αυτά και να προσδιοριστούν τα νοήματα που εμπεριέχουν. Ο γάμος δεν είναι απλώς ένα κοσμικό γεγονός κατά το οποίο συνδέονται μεταξύ τους δύο άτομα. Ως θεσμός περιλαμβάνει βαθύτερα νοήματα και συμβολισμούς οι οποίοι πιθανότατα δεν γίνονται αντιληπτοί από τους ανθρώπους παρότι έρχονται σε επαφή μαζί τους σε συνεχή βάση. Είναι σημαντικό να δίνεται έμφαση στην ουσία και να μην στέκεται κανείς επιφανειακά στις λειτουργικές πράξεις και τα αντικείμενα ώστε να έχει επίγνωση του ρόλου και της σημασίας των πράξεων που λαμβάνουν χώρα σε έναν γάμο. Έχοντας μελετήσει λοιπόν τα ήθη και έθιμα του γάμου, είναι κομβικής σημασίας να εμβαθύνει κανείς στις λειτουργικές πράξεις οι οποίες παρουσιάζονται στην συνέχεια (<https://www.estelleweddings.gr/estelleweddings.gr-blog/ta-ellinika-ethima-tou-gamou-kai-oi-simvolismoι-tous>):

- Προσκλητήρια: Έχουν την έννοια της πρόσκλησης των συγγενών από το ζευγάρι με σκοπό την παρουσία τους στον γάμο.
- Νυφικό: Συμβολίζει τον πλούτο της νύφης.
- Πέπλο: Συμβολίζει την υποταγή και υποδηλώνει την προστασία από το κακό μάτι.
- Ανθοδέσμη: Συνδέεται με την γονιμότητα, την νεότητα και την καρποφορία του ζευγαριού.
- Φιλί: Συμβολίζει την σωματική και ψυχική ένωση των νιόπαντρων.
- Λαμπάδες: Συμβολίζουν την Θεία φώτιση του Αγίου Πνεύματος που λαμβάνει το ζευγάρι μέσα από το μυστήριο του γάμου. Οι λαμπάδες εκπροσωπούν το φως

του Χριστού και εκφράζουν την φώτιση του νέου δρόμου του ζευγαριού προς μια νέα, κοινή ζωή.

- **Στέφανα:** Συμβολίζουν την επισφράγιση της σχέσης του ζευγαριού όπως επίσης και την ευγονία του. Το κυκλικό σχήμα από τα στέφανα συμβολίζουν την αιωνιότητα και παραπέμπουν στον κοινό βίο των νιόπαντρων. Τα στέφανα είχαν από το παρελθόν βασιλική σημασία καθώς με την χρήση τους δημιουργούνταν νέο βασίλειο, στην προκειμένη περίπτωση το νέο σπίτι του νιόπαντρου ζευγαριού. Στο μυστήριο του γάμου παρατηρεί κανείς τον ιερέα να σταυρώνει με τα στέφανα το ζευγάρι κι αυτή η πράξη συμβολίζει τον σταυρό, την επίκληση της Θείας χάριτος προκειμένου να ζευγάρι να δοξαστεί και να λάβει την ευλογία του Θεού.
- **Παράνυμφοι:** Οι παράνυμφοι, ευρέως γνωστοί ως κουμπάροι είναι οι μάρτυρες του μυστηρίου χωρίς τους οποίους δεν δύναται να γίνει το μυστήριο. Οι παράνυμφοι πρέπει να είναι παρών στο μυστήριο ως επίσημοι μάρτυρες σύμφωνα με τους οποίους παρέχεται η εγγύηση της ομόνοιας και της ενότητας του ζευγαριού, Επίσης, οι παράνυμφοι, τους οποίους επιλέγει το ζευγάρι, συμβολίζουν τους πνευματικούς συνοδοιπόρους – αδελφούς του ζευγαριού οι οποίοι είναι δίπλα στο ζευγάρι σε όλη τους την ζωή. Οι παράνυμφοι μετέχουν και στο μυστήριο της βάπτισης καθώς καλούνται να βαπτίσουν κατά λογική συνέχεια της πνευματικής τους σχέσης τα παιδιά του ζευγαριού.
- **Βέρες:** Συμβολίζουν την αιώνια ένωση και αγάπη το ζευγαριού όπως συμβαίνει με το φιλί. Συνηθίζεται στο κάτω μέρος των βερών να γράφεται το όνομα αυτού που τη φορά. Οι βέρες χρησιμοποιούνταν από τα αρχαία χρόνια και αποτελούσαν σύμβολο υπόσχεσης για την σύναψη γάμου. Επιπλέον, οι βέρες αποτελούσαν σύμβολο εξουσίας και τιμής. Στα παλαιότερα χρόνια συνηθίζονταν από τα ζευγάρια να φορούν βέρες στο χέρι τους αφήνοντας να εννοηθεί ότι ο ένας παραχωρούσε εξουσία στον άλλον. Με τον τρόπο αυτό έπαυαν να είναι κύριοι του εαυτού τους και μοιράζονταν την εξουσία, την αγάπη και την πίστη μεταξύ τους.
- **Κρασί:** Συμβολίζει το αίμα του Χριστού. Το ζευγάρι δέχεται τον Χριστό και την ευλογία του στην ζωή του για έναν κοινό βίο με αγνή αγάπη και ανιδιοτελή συναισθήματα. Το ζευγάρι πίνει κρασί από το ίδιο ποτήρι κατά τη διάρκεια του

μυστηρίου μέσω του οποίου οι νιόπαντροι υπόσχονται ότι θα μοιράζονται από κοινού τις στιγμές της ζωής, τις χαρές και τις λύπες.

- Κουφέτα: Συμβολίζουν την γονιμότητα όπως επίσης τις κοινές χαρές και λύπες.
- Ρύζι: Συμβολίζει το ρίζωμα του ζευγαριού. Θεωρείται ότι φέρνει καλοτυχία και στέρωμα στο ζευγάρι. Εξίσου σημαντικό έθιμο είναι η ρίψη ροδοπέταλων για έναν ευτυχισμένο και ανθόσπαρτο βίο.
- Τούρτα: Συμβολίζει την γονιμότητα του ζευγαριού.
- Η θέση του ζευγαριού στην εκκλησία: Κατά την τέλεση του μυστηρίου το ζευγάρι στέκεται μπροστά στο τραπέζι πάνω στο οποίο είναι τοποθετημένες οι βέρες, το κρασί και το Ευαγγέλιο. Η θέση του ζευγαριού, δίπλα-δίπλα, μπροστά από το τραπέζι συμβολίζει την ετοιμότητά του να δεχθεί τον Χριστό και την ευλογία του. Η στάση τους απέναντι στην Αγία Τράπεζα συμβολίζει την ισότητα μεταξύ τους. Ο γαμπρός στέκεται στα δεξιά της νύφης ως ένδειξη ανωτερότητας σε σχέση με τη γυναίκα, ωστόσο υπάρχει και το έθιμο-πράξη σύμφωνα με το οποίο η γυναίκα πατάει το πόδι του άνδρα (η δε γυνή να φοβείται τον άνδρα) η οποία συμβολίζει την άρνηση της γυναίκας να υποταχθεί στον άνδρα.
- Ο χορός του Ησαΐα: Ο χορός του Ησαΐα λαμβάνει χώρα κατά τη διάρκεια του μυστηρίου. Ο ιερέας κρατάει από το χέρι το ζευγάρι και περιφέρεται γύρω από το τραπέζι ενώπιον της Αγίας Τράπεζας. Η περιφορά και η στάση του ζεύγους υποδηλώνουν την κοινή πορεία του ζεύγους στην ζωή σύμφωνα με την φορά του Χριστού. Η πορεία γύρω από την Αγία Τράπεζα γίνεται τρεις φορές και συμβολίζει το ξεκίνημα του ζεύγους προς την αιώνια ζωή, δηλαδή το αιώνιο ταξίδι που πραγματοποιούν οι Χριστιανοί με αφετηρία τον Χριστό.

Όλα τα ανωτέρω δείχνουν ότι το μυστήριο του γάμου δεν είναι μια απλή υπόθεση, όχι τόσο απλή όσο γίνεται με μια πρώτη ματιά. Υπάρχουν πολλές πράξεις που συνοδεύουν το μυστήριο αυτό καθαυτό και όλες έχουν την δική τους ερμηνεία και εξήγηση. Σημασία σε κάθε περίπτωση έχει να γίνονται κατανοητά από τους ανθρώπους ώστε να ξέρουν ποια πράξη αντιπροσωπεύει τον αντίστοιχο συμβολισμό και έτσι να γίνεται σαφής η σημασία τους και οι άνθρωποι να έχουν πιο ενεργητική στάση και όχι την σημερινή παθητική στάση μην γνωρίζοντας με τι έχουν να κάνουν.

2.6 Οι τάσεις που επικρατούν στην σύγχρονη εποχή σχετικά με τον γάμο

Στη σύγχρονη εποχή ο γάμος παρατηρείται να είναι διαφορετικός σε σχέση με το παρελθόν. Υπάρχουν σημαντικές διαφορές όσον αφορά τα ήθη και έθιμα του γάμου αλλά και τις συνήθειες των ανθρώπων σχετικά με το είδος του γάμου που συνάπτουν και τις επακόλουθες συνέπειες που μπορεί να υπάρχουν από μια κακή σχέση όπως είναι το διαζύγιο. Σήμερα, πολλά ήθη και έθιμα από το παρελθόν συνεχίζουν να υπάρχουν και να τηρούνται από την κοινωνία. Όμως πολλά από αυτά έχουν μεταβληθεί ή μεταλλαχθεί επειδή σημειώθηκαν κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο τύπος του γάμου που συνάπτεται μεταξύ των ανθρώπων. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αυξημένο ενδιαφέρον για τους πολιτικούς γάμους.

Οι άνθρωποι απέχουν από την εκκλησία είτε γιατί έχουν υιοθετήσει διαφορετικό τρόπο ζωής είτε γιατί αδυνατούν να καλύψουν τα έξοδα του θρησκευτικού γάμου. Έτσι καταφεύγουν σε άλλες μορφές σύναψης γάμου όπως είναι ο πολιτικός γάμος και εμμέσως πλην σαφώς αποφεύγουν και τα έθιμα που υπάρχουν. Την ίδια στιγμή που επιλέγουν να κάνουν πολιτικό γάμο απομακρύνονται από έθιμα και ήθη και λειτουργικές πράξεις που αφορούν την εκκλησία συμβάλλοντας έτσι στην εξαφάνιση του παραδοσιακού πολιτισμού (Κυριακίδου-Νέστορος, 1978). Η παρακάτω εικόνα μαρτυρά τις αλλαγές που υπάρχουν στους τύπους του γάμου για το διάστημα 2003-2014.

Εικόνα 1. Ελλάδα: Γάμοι κατά τύπο – Σύμφωνα συμβίωσης 2003-2014¹

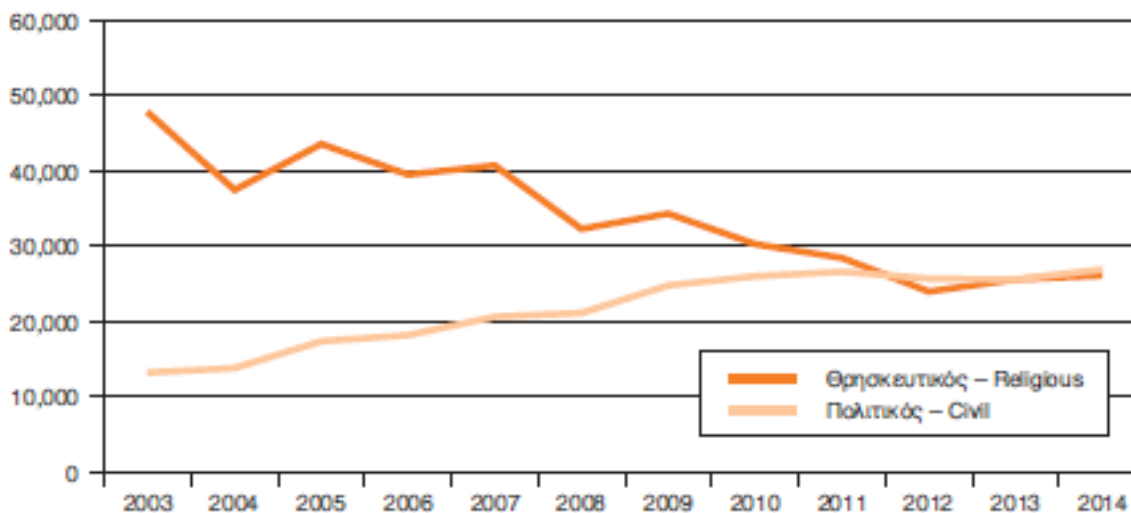
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Σύνολο	61,081	51,377	61,043	57,802	61,377	53,500
Θρησκευτικός	47,871	37,496	43,601	39,579	40,734	32,380
Πολιτικός	13,210	13,881	17,442	18,223	20,643	21,120
Σύμφωνα συμβίωσης	:	:	:	:	:	:

Πηγή: Διεύθυνση Στατιστικών Πληθυσμού και Αγοράς Εργασίας ΕΛΣΤΑΤ

¹ Ο θρησκευτικός γάμος που τελείται μετά τον πολιτικό δεν καταγράφεται

Οι αλλαγές στα σύμφωνα συμβίωσης επηρεάζουν την κοινωνία και την εικόνα της ενώ παράλληλα δημιουργούν πρότυπα για τους υπόλοιπους ανθρώπους που δεν έχουν ακόμη παντρευτεί. Η αποστροφή από τον θρησκευτικό γάμο δεν είναι αναγκαία επικριτή αλλά αν σκεφτεί κανείς τα ήθη και έθιμα που απουσιάζουν τότε εύκολα αντιλαμβάνεται την αλλοίωση που υπόκειται η παράδοση, ο πολιτισμός και η ιστορία.

Εικόνα 2. Γάμοι κατά τύπο

Πηγή: Διεύθυνση Στατιστικών Πληθυσμού και Αγοράς Εργασίας ΕΛΣΤΑΤ

Σύμφωνα με τις σημερινές ισχύουσες τάσεις, για την σύναψη του γάμου λαμβάνουν ακόμη ήθη και έθιμα του παρελθόντος. Υπάρχει ο λόγος που δίνεται μεταξύ του γαμπρού και της νύφης, υπάρχουν οι προετοιμασίες του γάμου, ο στολισμός των σπιτιών του ζευγαριού, τα κεράσματα με παραδοσιακά ποτά ή λικέρ, το ξύρισμα του γαμπρού, η ενδυμασία της νύφης, το έθιμο με την τοποθέτηση χρημάτων στο παπούτσι της νύφης κ.ά. Κατά την σύναψη του μυστηρίου, το ζευγάρι εισέρχεται στην εκκλησία και τοποθετείται ενώπιον της Αγίας Τράπεζας, δηλαδή το τραπέζι πάνω στο οποίο είναι τοποθετημένα από πριν το Άγιο Ευαγγέλιο, το κρασί που θα πιούνε κατά το μυστήριο, τα στέφανα και οι βέρες. Πριν μπει στην εκκλησία, ο γαμπρός συνηθίζεται να περιμένει την νύφη στα σκαλιά της εκκλησίας. Η νύφη πηγαίνει στην εκκλησία συνοδεία των γονιών της είτε με τα πόδια με την συνοδεία μουσικών οργάνων είτε με αυτοκίνητο αν η απόσταση είναι μακρινή και πριν φτάσει στην εκκλησία κάνει λίγες περιφορές γύρω από την εκκλησία και τα αυτοκίνητα που την συνοδεύουν πατάνε κόρνα για να ακουστεί το χαρμόσυνο γεγονός και να γίνει γνωστό.

Κατά την διάρκεια του μυστηρίου, οι νεόνυμφοι στέκονται δίπλα-δίπλα ως απόδειξη ισότητας και ίσων δικαιωμάτων. Πολλές φορές κατά την διάρκεια του μυστηρίου γίνεται και ο αρραβώνας όπου ο ιερέας περνάει τις βέρες στο ζευγάρι και ο κουμπάρος καλείται να τις αλλάξει. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις όπου ο αρραβώνας συνηθίζεται να γίνεται ξεχωριστά σε άλλη εκδήλωση είτε στο σπίτι της νύφης είτε σε κάποιο κέντρο διασκέδασης. Πολλές φορές όμως υπάρχουν ζευγάρια όπου δεν καταφέρνουν να φτάσουν μέχρι τον γάμο μετά τον αρραβώνα. Έτσι είναι αρκετά σύνηθες ο αρραβώνας και ο γάμος να γίνονται την ίδια μέρα στην εκκλησία. Η επιλογή των ενδυμάτων από την μεριά την νύφης και του γαμπρού είναι υποκειμενικό ζήτημα. Η νύφη επιλέγει άσπρο νυφικό ως ένδειξη αγνότητας και αρετής και ο γαμπρός φοράει κουστούμι της αρεσκείας του. Τα παλαιότερα χρόνια η νύφη συνήθιζε να φοράει παραδοσιακή φορεσιά του τόπου καταγωγής της ή το καλύτερο φόρεμα που διέθετε. Στην συνέχεια οι νιόπαντροι αλλάζουν τα στέφανα τα οποία τοποθετούνται στο κεφάλι τους, πίνουν κρασί από το ίδιο ποτήρι, ακολουθεί ο χορός του Ησαΐα και ο γάμος ολοκληρώνεται με τις ευχές του ιερέα. Με το τέλος του μυστηρίου οι καλεσμένοι εύχονται το ζευγάρι, αν και πλέον κάτι τέτοιο συνηθίζεται στο κέντρο διασκέδασης, και υπογράφονται τα έγγραφα του γάμου από του νιόπαντρους και τους κουμπάρους ώστε να δηλωθεί στην συνέχεια ο γάμος στο ληξιαρχείο. Έπειτα, οι καλεσμένοι πηγαίνουν στο κέντρο διασκέδασης για να γλεντήσουν για το χαρμόσυνο γεγονός όσο παράλληλα το ζευγάρι πηγαίνει με τον φωτογράφο για να βγάλουν φωτογραφίες. Κατά τον τρόπο αυτό ολοκλήρωσης του μυστηρίου του γάμου αφήνεται να εννοηθεί ότι αρκετά ήθη και έθιμα είναι ακόμη υπαρκτά στην κοινωνία, αλλά δεν είναι αμφισβητήσιμο το γεγονός ότι η είσοδος άλλων πολιτιστικών στοιχείων σε συνδυασμό με την παγκοσμιοποίηση και ξενόφερτα στοιχεία έχουν φθείρει και αλλοιώσει σε κάποιο βαθμό την κουλτούρα των Ελλήνων (Μερακλής, 2011).

Εικόνα 3. Ελλάδα: Διαζύγια, 2003 - 2013

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Σύνολο	12,033	12,307	13,494	13,218	12,994	13,163
<i>Τύπος διαζυγίου:</i>						
Συναινετικό	8,249	8,276	9,575	9,436	8,671	9,118
Κατ' αντιδικία	3,744	3,988	3,879	3,758	4,262	3,999
Ισχυρός κλονισμός	1,404	1,551	1,472	1,348	1,502	1,404
Τετραετής/Διετής διάσταση	2,340	2,437	2,407	2,410	2,760	2,595
Λοιπά (αφάνεια κλπ.)	—	—	—	—	—	—
Δεν δηλώθηκε	40	43	40	24	61	46
<i>Διάρκεια λυθέντος γάμου:</i>						
μέχρι 1 έτος	42	45	40	69	71	66
2 - 4 έτη	1,951	1,798	2,151	1,979	1,962	2,015
5 - 9 "	3,134	3,166	3,270	3,260	2,888	3,052
10 + "	6,724	7,102	7,803	7,576	7,717	7,749
Δεν δηλώθηκε	182	196	230	334	356	281

Πηγή: Διεύθυνση Κοινωνικών Στατιστικών ΕΛΣΤΑΤ

Οι αλλαγές στην κουλτούρα και τον τρόπο σκέψης των Ελλήνων αποτυπώνεται σε μεγάλο βαθμό και στα διαζύγια που παίρνουν τα ζευγάρια μετά τον γάμο. Στην σημερινή εποχή οι άνθρωποι δεν δίνουν βαρύτητα στον θεσμό του γάμου όπως δινόταν στα παρελθοντικά χρόνια και δεν δίνουν έμφαση στις αξίες, τα ιδανικά και τα έθιμα του γάμου (Δημητρίου, 1993). Οι τάσεις που επικρατούν σε χαρακτηριστικό βαθμό είναι οι άνθρωποι να παντρεύονται με πολιτικό γάμο έχοντας κατά περιπτώσεις φέρει ήδη κάποιο παιδί στην ζωή και να παίρνουν διαζύγιο με τον σύντροφό τους όταν μέχρι πρωτίστως υπήρχε αγάπη μεταξύ τους. Οι τάσεις στην σύγχρονη εποχή αναφορικά με τον γάμο δείχνει το πρόσωπο της κοινωνίας και μαρτυρά τις κοινωνικές στάσεις και συμπεριφορές. Δείχνει ότι οι άνθρωποι παντρεύονται επειδή πρέπει ή έφεραν κάποιο παιδί στην ζωή και πρέπει να εξασφαλίσουν την εικόνα τους στην κοινωνία. Κάποιοι άνθρωποι ακόμη παντρεύονται σε κλειστό οικογενειακό κύκλο, γεγονός που αποδεικνύει την έλλειψη αυθορμητισμού και ομαδικότητας. Αυτό όμως μπορεί να συμβαίνει για οικονομικούς λόγους κι επειδή το ζευγάρι δεν έχει την πολυτέλεια να κάνει πλουσιοπάροχο γάμο και να τηρήσει όλα τα έθιμα. Από την άλλη η επίδραση της οικονομικής κρίσης έχει κάνει τους Έλληνες να είναι συντηρητικοί στον τρόπο ζωής τους κι αυτό έχει επηρεάσει την μορφή και την ένταση των κοινωνικών θεσμών όπως ο γάμος και ο αρραβώνας.

Κεφάλαιο 3ο : Περιπτωσιολογική μελέτη του Νομού Ηλείας

Όπως σε κάθε χώρα, έτσι και σε κάθε περιοχή υπάρχουν τα ήθη και έθιμα που δίνουν τον παραδοσιακό χαρακτήρα του έθνους. Στην Ελλάδα, σε πολλές περιοχές, τα ήθη και έθιμα μοιάζουν μεταξύ τους. Ωστόσο, από περιοχή σε περιοχή μπορεί να εντοπίσει κανείς σημαντικές διαφορές. Στην παρούσα εργασία μελετάται η περίπτωση του Νομού Ηλείας σε μια προσπάθεια να προσδιοριστούν τα έθιμα του τόπου αυτού που εντάσσονται στα πλαίσια του γάμου. Οι παραδόσεις και τα έθιμα που ισχύουν στην ευρύτερη περιοχή του νομού Ηλείας είναι γοητευτικά και έχουν αναμφίβολα αξιοσημείωτο ενδιαφέρον.

3.1 Μεθοδολογία έρευνας

3.1.1 Στόχος της έρευνας

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να μελετηθούν τα ήθη και έθιμα του γάμου διαχρονικά και να αποσαφηνιστεί η σημασιολογία τους μέσα από μια εκτεταμένη μελέτη στο παρελθόν και το παρόν. Σκοπός της εργασίας είναι να γίνουν κατανοητές έννοιες όπως η λαογραφία, τα ήθη, τα έθιμα και η παράδοση και να εξεταστεί η σημασία που έχουν για την κοινωνία. Η εργασία εστιάζει στον θεσμό του γάμου και επιδιώκει να μελετήσει ειδικότερα τα ήθη και έθιμα και στην συμβολή τους στην κοινωνία δεδομένων των σημερινών συνηθειών σύμφωνα με τις οποίες πολλά ήθη και έθιμα τείνουν να εκλείπουν ή να είναι αλλοιωμένα λόγω της τεχνολογικής εξέλιξης και των κοινωνικοπολιτικών αλλαγών. Για το λόγο αυτό αναλύεται η εξέλιξη των ηθών και εθίμων του γάμου ανά τους αιώνες και ως μελέτη περίπτωσης εξετάζεται ο Νομός Ηλείας. Ειδικότερα, η εργασία αποσκοπεί:

1. Στην κατανόηση του αντικειμένου της λαογραφίας, του λαϊκού πολιτισμού και της παράδοσης
2. Στην μελέτη της εξέλιξης των ηθών και εθίμων του γάμου διαχρονικά
3. Στην μελέτη των ηθών και εθίμων του Νομού Ηλείας όπως αυτά εφαρμόζονταν στο παρελθόν και ισχύουν σήμερα

3.1.2 Μεθοδολογικό πλαίσιο

Για την υλοποίηση της εργασίας πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική επισκόπηση και ποιοτική έρευνα με την χρήση δομημένης συνέντευξης. Ποιοτική έρευνα είναι μια ομάδα ερευνητικών προσπελάσεων, στόχος των οποίων είναι να βοηθήσουν στην κατανόηση της εμπειρίας των προσώπων σε διάφορα ζητήματα (Creswell, 1994).

Σκοπός της έρευνας ήταν να γίνει επισκόπηση στην ιστορία των παραδόσεων για μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή και πιο συγκεκριμένα τον Νομό Ηλείας. Δεν ήταν εκ των προτέρων καθορισμένο τι είδους δεδομένα θα συλλεχθούν και τα δεδομένα δεν ήταν αντικειμενικά ώστε να χρησιμοποιηθεί κάποια άλλη μέθοδος και εργαλείο όπως το ερωτηματολόγιο. Όντας σαφές το πραγματικό πλαίσιο της έρευνας και οι απαιτήσεις αυτής, επιλέχθηκε η μέθοδος της συνέντευξης ώστε να συλλεχθούν τα δεδομένα. Έτσι προσεγγίστηκε η κ. Αντωνοπούλου Αγγελική από τον Νομό Ηλείας, και μέσα από προσωπική συνέντευξη της ζητήθηκε να περιγράψει τα ήθη και έθιμα του γάμου στον Νομό Ηλείας διαχρονικά μέχρι σήμερα ώστε να συλλεχθούν στοιχεία και σε κοινό παρονομαστή με την υφιστάμενη βιβλιογραφία να διεξαχθούν χρήσιμα και ωφέλιμα συμπεράσματα, αναφορικά με τον σκοπό της έρευνας.

3.2 Γάμος στον Νομό Ηλείας

Τα παλιά χρόνια οι ετοιμασίες του γάμου άρχιζαν μια εβδομάδα πριν. Οι κοπέλες δεν ασχολιόντουσαν επί μήνες με τις γαμήλιες προετοιμασίες καθώς μια μόνο εβδομάδα τους ήταν αρκετή για να είναι όλα έτοιμα και στην εντέλεια. Πρώτη και πιο σημαντική ασχολία της μελλοννυμφης ήταν η ετοιμασία και το καθάρισμα των προικιών της. Όλα τα προικιά έπρεπε να λάμπουν από καθαριότητα και να είναι καλοσιδερωμένα. Μάλιστα, ένα μυστικό για να γίνουν τα ρούχα κατάλευκα ήταν να πλυθούν με αλισίβα.

Την Δευτέρα λοιπόν η νύφη μαζί με τις φιλενάδες της έπλεναν τα προικιά και την Τρίτη και Τετάρτη τα σιδέρωναν τραγουδώντας παραδοσιακά τραγούδια και κερνώντας γλυκά (χαλβά συνήθως) στους συγγενείς και φίλους. Την επομένη μέρα, Πέμπτη, οι κοπέλες ασχολιόντουσαν με την ετοιμασία των γαμήλιων ψωμιών. Τα παλιότερα χρόνια μέσα στα προζύμια είθισται να ρίχνουν κέρματα και οι γυναίκες που τα ζύμωναν και τα έφτιαχναν έπρεπε να πιάσουν τα κέρματα με το στόμα αλλιώς της βουτούσαν το κεφάλι μέσα στο ζυμάρι. Γενικά οι προετοιμασίες των γαμήλιων ψωμιών ήταν από τις

πιο διασκεδαστικές στιγμές των νεαρών κοριτσιών. Την Παρασκευή, πρωί-πρωί, η νύφη άπλωνε τα προικιά της και ο γαμπρός, οι συγγενείς αλλά και οι γείτονες πήγαιναν σπίτι και θαύμαζαν την πάστρα της νύφης. Η νύφη όφειλε να αποδείξει σε όλο το χωριό αλλά και στον μέλλοντα σύζυγο της ότι ήταν μια άξια νοικοκυρά. Κατά το απόγευμα μάλιστα οι συγγενείς της νύφης αλλά και του γαμπρού συνήθιζαν να κερνούν κρασί τους γείτονες και τους καλεσμένους. Οι ευχές για ένα καλό βίο με πολλά παιδιά έπαιρναν και έδιναν και οι γείτονες με την σειρά τους δώριζαν τους δικούς τους μποναμάδες στο ζευγάρι. Το απόγευμα του Σαββάτου τα προικιά της νύφης μεταφερόντουσαν στο σπίτι του γαμπρού με στολισμένα άλογα. Την γαμήλια πομπή την παρακολουθούσε όλο το χωριό. Όλοι έπρεπε να θαυμάσουν την ομορφιά των προικιών. Οι χωρικοί που παρακολουθούσαν την πομπή συνήθιζαν να ραίνουν τα προικιά με ρύζι και λουλούδια. Κυριακή πρωί οι προετοιμασίες ήταν πυρετώδης. Οι καλές φίλες της νύφης συνήθιζαν να στολίζουν και να ντύνουν την νύφη πράγμα που γινόταν και στο σπίτι του γαμπρού. Στην εκκλησία ο πατέρας της νύφης παρέδιδε την κόρη του στο γαμπρό και πλέον ο προστάτης της θα ήταν ο μελλοντικός σύζυγός της. Μετά την τέλεση του μυστηρίου οι συγγενείς της νύφης έφευγαν για το σπίτι τους και ο γαμπρός μαζί με τη νύφη πήγαιναν στο δικό τους. Παλιότερα είθισται στο σπίτι του γαμπρού να γίνεται το γλέντι, μόνο με τους συγγενείς του γαμπρού (http://www.weddingplan.gr/gamos/e8ima_gamou/index.html).

Μερικά από τα τραγούδια που ακούγονταν στην περιοχή της Ηλείας ήταν τα παρακάτω:

1. Του γάμου (Σήμερα γάμος γίνεται)

Σήμερα γά, σήμερα γάμος γίνεται
σ' ωραίο περιβόλι, σ' ωραίο περιβόλι

Σήμερα απο, σήμερα αποχωρίζεται
η μάνα από την κόρη, η μάνα από την κόρη

Γαμπρέ τη νύ, γαμπρέ τη νύφη ν' αγαπάς
Να μην την εμαλώνεις, να μην την εμαλώνεις

Σαν το βασί, σαν το βασιλικό στη γη
να τηνε καμαρώνεις, να τηνε καμαρώνεις

Σήκω περή, σήκω περήφανε αητέ
κι άνοιξε τα φτερά σου, κι άνοιξε τα φτερά σου

Να πεταχτεί, να πεταχτεί η πέρδικα
που 'χεις στην αγκαλιά σου, που 'χεις στην αγκαλιά σου

2. Τραγούδι του γάμου (Σ αυτό το σπίτι που ρθαμε)

Σ' αυτό το σπίτι
που `ρθαμε καλέ σήμερα,
πολλοί είναι μαζεμένοι,
σαν τι χαρά θα γένει;

Παντρεύεται ο Αυγερινός
καλέ σήμερα,
την Πούλια κάνει ταίρι
και τ' άστρα συμπεθέροι.

Νύφη πόσο τ' αγόρασες
καλέ σήμερα
αυτό το παλληκάρι
να τ' αγοράσουν κι άλλοι;

Χίλια φλουριά τ' αγόρασα
καλέ σήμερα
και πεντακόσα γρόσα
για την καλή του γλώσσα

3. Μαύρα μάτια στο ποτήρι

Μαύρα μά , καλέ κοντούλα,
μαύρα μάτια στο ποτήρι.
Μαύρα μάτια στο ποτήρι,
γαλανά στο παραθύρι.

Δώσ' μου τα, καλέ κοντούλα,
δώσ' μου τα να τ' αγοράσω.
Δώσ' μου τα να τ' αγοράσω
κι ό,τι έχω ας το χάσω.

Δεν πουλιό , μωρέ λεβέντη,
δεν πουλιόνται αυτά με γρόσια
Δεν πουλιόνται αυτά με γρόσια,
μ' εκατό και με διακόσα.

Θα τα δώ , μωρέ λεβέντη,
θα τα δώσω στον καλό μου
Θα τα δώσω στον καλό μου
και στον αγαπητικό μου

4. Να σαν τα νιάτα δυο φορές

Ωρέ να 'σαν τα νιάτα λέει πουλί μου δυο φορές,
τα γερατειά καμία.

Ωρέ να ξανανιώσω λέει πουλί μου μια φορά,
να γίνω πουλί μου παλικάρι.

Ωρέ να βάζω το λέει να βάζω το φεσάκι μου,
να βγαίνω πουλί μου στο παζάρι.

Ωρέ να κάνω νιους λέει να κάνω νιους να χαίρονται,
γέρους να καμαρώνουν.

Ωρέ να κάνω και λέει να κάνω και μια λυγερή,
να σκάσει πουλί μου να πλαντάξε

5. Πουλάκι ξένο

Πουλάκι ξένο ξενιτεμένο
πουλί χαμένο που να σταθώ,

που ν' ακουμπήσω να ξενυχτήσω
να ξενυχτήσω να μη χαθώ.

Βραδιάζει η μέρα σκοτάδι παίρνει
και λιγοστεύει που να σταθώ,
που να φωλιάσω σε ξένο δάσος
σε ξένο δάσος να μη χαθώ.

Γυρίζω να βρω που να καθίσω
να ξενυχτήσω το μοναχό,
κάθε κλαράκι βαστάει πουλάκι
βαστάει πουλάκι ζευγαρωτό

6. Στη βρύση πάω και κάθομαι

Στη βρύση πάω μωρέ πάω και κάθομαι,
στη βρύση πάω και κάθομαι
διψώ νερό δεν πίνω διψώ νερό δεν πίνω.

Κοιτάζοντας μάνα μ' τις όμορφες,
κοιτάζοντας τις όμορφες
μου κλέψαν το κανάτι κοντούλα και γεμάτη.

Κανάτι ξυ... μωρέ ξυλοκάνατο,
κανάτι ξυλοκάνατο
να είχα το ριζικό σου να είχα το ριζικό σου.

Που σε κρατάνε κρατάνε οι (γι)έμορφες,
που σε κρατάνε οι (γι)έμορφες
και πίνουν το νερό σου και πίνουν το νερό σου.

Δεν είναι κρίμα βρε κρίμα να διψώ,
δεν είναι κρίμα να διψώ
και να είμαι μέσ' τη βρύση και να είμαι μέσ' τη βρύση.

Και να μην έ... μην έρχεται καμιά,
και να μην έρχεται καμιά
και 'μένα να φιλήσει τη δίψα να μου σβήσει

7. Σου 'πα μάνα

Σου είπα μάνα μ' καλέ μάνα μ'
σου είπα μάνα πάντρεψε με,
σου είπα μάνα πάντρεψε με
σπιτονοικοκύρεψέ με.

Γέρον άντρα καλέ μάνα μ'
γέρον άντρα μη μου δώσεις,
γέρο άντρα μη μου δώσεις
γιατί θα το μετανιώσεις.

Γιατί ο γέρος καλέ μάνα μ'
γιατί ο γέρος τα 'ξετάζει,
γιατί ο γέρος τα 'ξετάζει
στο ψιλό τα λογαριάζει.

Που 'ν' ο στούπος καλέ μάνα μ'
που 'ν' ο στούπος που 'ν' τ' αλάτι,
που 'ν' ο στούπος που 'ν' τ' αλάτι
που 'ν' η κότα η λαθουράτη.

Που 'ν' τ' αυγά της καλέ μάνα μ'
που 'ν' τ' αυγά της εβδομάδος,
που 'ν' τ' αυγά της εβδομάδος
τ' αποκούμουσα της τάβλας

Ο παραδοσιακός γάμος στον Νομό Ηλείας σήμαινε χορός και τραγούδι. Κάποια από τα παραδοσιακά τραγούδια ακούγονται ακόμη σε κάποιους γάμους στον Νομό αλλά κυρίως στην επαρχία όπου η παράδοση είναι πιο έντονη καθώς στα αστικά κέντρα υπάρχουν περισσότερο προοδευτικές τάσεις. Χαρακτηριστικά, στου γάμους των

νεαρών ζευγαριών μοντέρνα είδη μουσικής μπερδεύονται με τα παραδοσιακά γεγονόσ που συμβαίνει κυρίως στο βασικό γλέντι του γάμου. Η μουσική παράδοση στον Νομό Ηλείας είναι τόσο πλούσια και σημαντική που δεν υπάρχει λόγος να την «πειράζει» κανείς (<https://ioniantv.gr/trexa-gyreve-paradosiakos-gamos-sthn-kalidona-3o-meros/>). Παρακάτω παρουσιάζονται εικόνες από παραδοσιακό γάμο των περασμένων χρόνων στον Νομό Ηλείας.

Εικόνα 4. Ζακετάκι νυφικού πριν το 1900

Εικόνα 5. Στέφανα παραδοσιακού γάμου

Καλώς ή κακώς, οι νέες γενιές υιοθετούν κάποιες από τις συνήθειες του παρελθόντος αλλά με διαφορετικό τρόπο. Μπορεί δηλαδή να δίνουν έμφαση στην παράδοση αλλά δεν εφαρμόζουν ήθη και έθιμα στον βαθμό που το έκαναν οι προηγούμενες γενιές. Η πολιτισμική κληρονομιά είναι σημαντική για μια περιοχή, συμπεριλαμβανομένου του Νομού Ηλείας και είναι σημαντικό να διατηρείται η παράδοση. Σήμερα όμως, στον Νομό Ηλείας αλλά και ευρύτερα στην Ελλάδα παρατηρείται ένας εκμοντερνισμός της παράδοσης. Πολλά τραγούδια του τόπου δεν τραγουδιούνται πλέον παρά μόνο από μεγάλους σε ηλικία και οι γάμοι έχουν πιο προοδευτικό χαρακτήρα καθώς οι νέες γενιές επηρεάζονται από ξένα στοιχεία.

3.3 Παράθεση συνέντευξης από τον Νομό Ηλείας

3.3.1 Ο γάμος στον νομό Ηλείας τα παλαιότερα χρόνια

«Τα παλαιότερα χρόνια ο γάμος δεν γινόταν με το τρόπο που γνωρίζουμε σήμερα. Οι περισσότεροι γάμοι γίνονταν με προξενιό. Ο προξενητής έκανε το συνοικέσιο με αμοιβή ανάλογα την προίκα ή την οικονομική κατάσταση των γονιών. Η οικογένεια κανόνιζε τη προίκα και την ημερομηνία του γάμου χωρίς να ερωτηθούν οι μελλοντικοί οι οποίοι δεν είχαν γνώμη ειδικότερα η νύφη. Ορίζονταν μάρτυρες και φτιαχνόταν το προικοσύμφωνο όπου κάποιος γραμματιζούμενος για την εποχή κατέγραφε αναλυτικά οτιδήποτε θα έπαιρνε η νύφη σαν προίκα από το πατέρα της ή τι θα έδινε ο πατέρα στο γαμπρό. Τα περιουσιακά στοιχεία με μάρτυρες δίνονταν από το πατέρα της νύφης στο γαμπρό με συμβόλαιο. Ο γαμπρός ως προίκα από το πατέρα του έπαιρνε συνήθως το σπίτι, πρόβατα και χωράφια. Ο γάμος γινόταν πάντα Κυριακή πρωί πριν τελειώσει η λειτουργία και το τραπέζι του γάμου γινόταν το μεσημέρι μετά το πέρας της λειτουργίας. Την προηγούμενη Κυριακή από το γάμο ο γαμπρός καλούσε τη νύφη, τους κουμπάρους και τους καλεσμένους και από τις δύο οικογένειες. Το κάλεσμα της νύφης και των κουμπάρων γινόταν ως εξής: φίλοι του γαμπρού πήγαιναν στο σπίτι της νύφης και των κουμπάρων και σε ένα στολισμένο καλάθι μετέφεραν ψωμί του γάμου κεντημένο, λικέρ, κρέας συνήθως ένα ολόκληρο αρνί, κρασί και γλυκά. Τους καλεσμένους τους καλούσαν μια βδομάδα πριν το γάμο πηγαίνοντας από σπίτι σε σπίτι και δίνοντας τους ένα γλυκό».

«Πάντα κατά τη περίοδο του γάμου έφτιαχναν γλυκά του γάμου, κυρίως κουραμπιέδες, φλογέρες με καρύδι ή παντεσπάνι. Εκείνη την περίοδο έπλεναν και σιδέρωναν τα προικιά της νύφης ώστε να είναι έτοιμα τη μέρα του γάμου. Στα σπίτια των μελλοννυμφων πήγαιναν καθημερινά οι συγγενείς για να βοηθήσουν στις ετοιμασίες και οι καλεσμένοι περνούσαν για να αφήσουν τη λεγόμενη «χάρη» η οποία ήταν είτε χρήματα είτε κάποιο δώρο για το σπίτι. Πάντα κερνούσαν τους καλεσμένους που περνούσαν από το σπίτι για αυτό και το γλέντι κρατούσε ολόκληρη τη βδομάδα. Τη Πέμπτη πριν το γάμο ερχόντουσαν οι συγγενείς του γαμπρού με τον προξενητή στο σπίτι της νύφης και έφερναν το νυφικό. Παράλληλα ήλεγχαν και τα προικιά της νύφης για να δουν αν όλα είναι σωστά. Την ώρα που έφτανε το σόι του γαμπρού στο σπίτι έριχνε τουφεκιές στον αέρα. Μερικές φορές ίσως και τις περισσότερες οι μελλοννυμφοι δεν είχαν συναντηθεί μέχρι εκείνη τη μέρα. Τα προικιά μεταφέρονταν στο σπίτι του γαμπρού μέσα σε στολισμένα καλάθια πάνω σε άλογα και αργότερα σε φορτηγά. Όταν έφταναν τα προικιά στο σπίτι η μητέρα του γαμπρού τα ράντιζε με αγιασμό. Αν έλειπε κάτι από το ρουχισμό ή το χρηματικό ποσό ή τα έπιπλα ο γάμος μπορούσε και να ματαιωθεί».

«Το Σάββατο το βράδυ γινόταν το γλέντι στο σπίτι της νύφης όπου καλούσε τους συγγενείς για να τους αποχαιρετήσει. Σε μερικά χωριά του νομού ο γαμπρός το μεσημέρι του Σαββάτου έστελνε δύο άτομα με τα παπούτσια της νύφης, ψωμί, κρασί, αρνί και γλυκά για να βρίσκονται στο τραπέζι της νύφης όπου έμεναν όλο το βράδυ στο γλέντι και τραγουδούσαν παραδοσιακά τραγούδια της τάβλας. Την Κυριακή το πρωί ο γαμπρός έστελνε οργανοπαίκτες να πάρουν τον κουμπάρο και να τον πάνε στο σπίτι της νύφης. Η νύφη στολισμένη και έτοιμη για το γάμο έβγαινε από το σπίτι. Βγαίνοντας από την πόρτα του σπιτιού έσερνε το πόδι της ώστε να σβηστούν τα γραμμένα ονόματα του κοριτσιών που είχε γράψει νωρίτερα στο παπούτσι της. Όσα ονόματα σβηνόντουσαν από τις ανύπαντρες κοπέλες θα ήταν οι επόμενες για γάμο. Κατά την προετοιμασία της νύφης ο αδερφός ή κάποιος φίλος του γαμπρού ή οι προξενητές φορούσαν τα παπούτσια στην κοπέλα η οποία προσποιούταν πως το παπούτσι δεν της έκανε, της ήταν μεγαλύτερο και της το γέμιζαν με χρήματα ώστε να έρθει στο κατάλληλο μέγεθος για εκείνη. Το νυφικό ήταν ένα άσπρο φόρεμα (για να συμβολίζει την αγνότητα της κοπέλας) με κεντήματα, δαντέλες και πούλιες. Στα μαλλιά φορούσε ένα λευκό μαντήλι κεντημένο και λουλούδια. Στο λαιμό φορούσε σειρές από φλουριά,

αν είχε. Σε ειδική τσέπη που είχε το νυφικό της έβαζαν λιβάνι, απήγανο και ένα κλειδάκι για να έχει καλή και ευλογημένη τύχη και για να διώξει μακριά το κακό».

«Καθώς η νύφη έβγαινε από το σπίτι για να πάει στην εκκλησία χόρευε στην αυλή του σπιτιού με τον κουμπάρο, τους γονείς και τους συγγενείς υπό τον ήχο των οργάνων. Έπαιρνε την ευχή των γονιών της και καθώς έβγαινε από την αυλή του σπιτιού έσπαζαν ένα πιάτο για να σκάσουν οι εχθροί όπως έλεγαν και ξήλωναν λίγο από το νυφικό για να «ξηλωθούν» τα μάγια. Με τη συνοδεία λοιπόν των οργάνων και με τραγούδια πήγαιναν με τα πόδια στην εκκλησία όπου περίμενε ο γαμπρός (κάποιες φορές ο γάμος γινόταν και στο σπίτι κυρίως στη περίοδο της τουρκοκρατίας φοβούμενοι για τους τούρκους γεγονός που παρέμεινε στο τόπο μας μέχρι τη δεκαετία του 50). Η νύφη συνοδευόταν από τον πατέρα και τον αδερφό της οι οποίοι την παρέδιδαν στο γαμπρό. Ο γαμπρός φιλούσε το χέρι του πεθερού του και έπαιρνε την ευχή του και ύστερα φιλούσε σταυρωτά τη νύφη».

«Μετά το μυστήριο ακολουθούσε γλέντι στο σπίτι του γαμπρού. Στο γλέντι πήγαιναν μόνο οι συγγενείς και οι καλεσμένοι του γαμπρού. Στο σπίτι η πεθερά περίμενε τη νύφη. Την έβαζε να προσκυνήσει σε εικόνισμα και την ώρα που περνούσε το κατώφλι πατούσε σε ένα πέταλο και μετά σε ένα ρόδι και έπρεπε να το σπάσει με το πόδι της για να σκορπίσουν μέσα στο σπίτι τα αγαθά όπως σκορπίζουν και οι σπόροι του ροδιού. Η πεθερά μέσα στο σπίτι έδενε τη νύφη στη μέση με ζώνη ή μαντήλι για να της δέσει το στόμα και η νύφη έδινε μια κουταλιά μέλι στη πεθερά για να της γλυκάνει στο στόμα. Επίσης μέλι κερνούσε και η νύφη το γαμπρό και ο γαμπρός τη νύφη για να έχουν γλυκιά ζωή. Ύστερα το ζευγάρι έβγαινε στην αυλή του σπιτιού και άρχιζε το γλέντι που κρατούσε μέχρι το άλλο πρωί με παραδοσιακή μουσική. Τα τραγούδια ήταν κυρίως τραγούδια του γάμου με παινέματα για το ζευγάρι, τους κουμπάρους, τους προξενητές και τους γονείς. Τον χορό τον άνοιγε πάντα ο κουμπάρος μετά ο γαμπρός, μετά η νύφη, μετά οι γονείς και τέλος οι υπόλοιποι καλεσμένοι. Κάποια στιγμή το ζευγάρι αποχωρούσε στο νυφικό κρεβάτι. Το πρωί η πεθερά έβγαζε στο παράθυρο το νυφικό σεντόνι που έπρεπε να έχει ματωθεί για να δηλώσει την αγνότητα της νύφης. Οι συγγενείς χαρούμενοι και ικανοποιημένοι χόρευαν και έριχναν τουφεκιές. Αν η νύφη δεν ήταν αγνή γινότουσαν τα λεγόμενα επιστρόφια δηλαδή, γύριζαν πίσω τη νύφη στο πατέρα της και όλα τα προικιά της ήταν γυρισμένα ανάποδα. Αυτό θεωρούνταν μεγάλη ντροπή για αυτό αν συμφωνούσε η μητέρα του γαμπρού σε συμφωνία μαζί του

μάτωναν το σεντόνι με αίμα κόκορα συνήθως για να αποτρέψουν τα κακά σχόλια του χωριού και των συγγενών. Στο τέλος, την επόμενη Κυριακή από το γάμο το ζευγάρι πήγαινε στο πατρικό σπίτι της νύφης για να φάνε με τους γονείς στο κυριακάτικο τραπέζι και εκεί ολοκληρωνόταν η εθιμοτυπική διαδικασία του γάμου».

3.3.2 Ο γάμος στον νομό Ηλείας τη σημερινή εποχή

Στη σημερινή εποχή τα πράγματα είναι πιο απλουστευμένα. Ο θεσμός του προξενιού δεν υπάρχει. Το ζευγάρι γνωρίζεται μόνο του και αν επιθυμεί καταλήγει στο γάμο. Η διαδικασία του γάμου κρατά και σήμερα περίπου μια βδομάδα. Το Σάββατο πριν το γάμο η νύφη με την οικογένεια της πηγαίνουν τα προικιά στο σπίτι του γαμπρού. Η προίκα δεν είναι απαραίτητη ωστόσο πάντα η νύφη παίρνει κάποια δώρα από την οικογένεια της είτε ρουχισμό είτε έπιπλα είτε χρήματα καθώς δεν θεωρείται σωστό να παραδοθεί στο γαμπρό χωρίς να έχει κάτι. Επιπλέον η νύφη εκείνη τη μέρα δίνει δώρα στους γονείς και τα αδέρφια του γαμπρού. Στη συνέχεια ακολουθεί γλέντι με όλους τους συγγενείς.

«Την Πέμπτη γίνεται το λεγόμενο κρεβάτι. Το κρεβάτι γίνεται στο σπίτι του ζευγαριού. Μαζεύονται όλοι οι φίλοι και οι συγγενείς του ζευγαριού και οι γυναίκες παρέα με τη νύφη στρώνουν το κρεβάτι με λευκά σεντόνια. Στη συνέχεια ο γαμπρός ξεστρώνει το κρεβάτι και οι γυναίκες το ξανά στρώνουν. Αυτή η διαδικασία γίνεται τρεις φορές. Στη συνέχεια αφού οι συγγενείς και οι φίλοι πετούν πάνω στο κρεβάτι χρήματα κουφέτα και ρύζι για να έχει το ζευγάρι μια εύκολη ζωή γεμάτη ευημερία. Στο τέλος ρίχνουν πάνω στο κρεβάτι ένα μικρό παιδάκι κυρίως αγόρι ώστε να φέρει τύχη στο ζευγάρι για να κάνει παιδί και το πρώτο τους μωρό να είναι αγόρι. Στη συνέχεια γίνεται γλέντι στο σπίτι που κρατά ως το πρωί. Η Παρασκευή είναι η μέρα όπου η νύφη και ο γαμπρός κάνουν το οικογενειακό τραπέζι ο καθένας στο πατρικό του σπίτι με την οικογένεια και τους φίλους του. Συμβολίζει το τελευταίο βράδυ της ελευθερίας των μελλοννυμφων. Το Σάββατο οι ετοιμασίες του γάμου ξεκινάνε από το πρωί και στα δύο σπίτια. Στο σπίτι της νύφης είναι ήδη εκεί το νυφικό και οι συγγενείς της τραγουδούν τραγούδια του γάμου καθώς εκείνη ετοιμάζεται. Οι ανύπαντρες κοπέλες τη βοηθούν να βάλει το νυφικό. Το νυφικό είναι ένα άσπρο συνήθως φόρεμα που έχει πάνω είτε δαντέλα είτε διαμαντάκια. Σίγουρα είναι πολύ πιο εντυπωσιακό σε σχέση με τα παλιά χρόνια. Στα μαλλιά φοράνε είτε πέπλο είτε λουλούδια είτε τίποτα ανάλογα τι έχει επιλέξει η νύφη.

Ορισμένες φορές τα παπούτσια του γάμου τα φέρνει ο κουμπάρος με φίλους του γαμπρού για να τα φορέσει η νύφη. Η κοπέλα προσποιείται πως τα παπούτσια δεν της κάνουν και οι φίλοι του γαμπρού με τον κουμπάρο το γεμίζουν με χρήματα για να έρθει στο κατάλληλο μέγεθος για εκείνη. Πριν φορέσει η νύφη το παπούτσι έχει σημειώσει στο κάτω μέρος του τα ονόματα των ανύπαντρων κοριτσιών. Όσα ονόματα σβηστούν σημαίνει πως θα είναι οι επόμενες που θα παντρευτούν. Στη συνέχεια η νύφη βγαίνει από το σπίτι και χορεύει στην αυλή λίγο πριν εγκαταλείψει το πατρικό της σπίτι».

«Στο σπίτι του γαμπρού οι ετοιμασίες ξεκινούν και εκεί νωρίς. Μαζεύονται οι φίλοι και οι συγγενείς και βοηθούν τον γαμπρό να ντυθεί. Όταν ο γαμπρός έχει ετοιμαστεί οι φίλοι και οι συγγενείς πρέπει να τον ξυρίσουν. Στη συνέχεια ο γαμπρός με τους καλεσμένους φεύγουν από το σπίτι και πηγαίνουν στην εκκλησία όπου θα γίνει ο γάμος. Ο γάμος γίνεται πάντα στο μέρος από το οποίο κατάγεται η νύφη. Η εκκλησία είναι στολισμένη με λουλούδια. Ο γαμπρός φτάνει πρώτος και περιμένει τη νύφη η οποία συνήθως καθυστερεί να φτάσει. Η κοπέλα ξεκινά από το σπίτι με όργανα και είτε φτάνει στην εκκλησία με τα πόδια είτε με αυτοκίνητο. Τη νύφη συνοδεύουν ο πατέρας με τον αδερφό ή αν δεν υπάρχει αδερφός κάποιος ξάδερφος. Συνήθως η νύφη έχει και παρανυφάκια για να τη βοηθήσουν με το νυφικό της. Αφού ολοκληρωθεί το μυστήριο ακολουθεί το γλέντι του γάμου όπου οι συγγενείς και οι φίλοι του ζευγαριού γλεντούν παρέα. Στο τραπέζι του γάμου η νύφη μαζεύει όλες τις ανύπαντρες κοπέλες που βρίσκονται εκεί και πετά την ανθοδέσμη. Όποια πιάσει την ανθοδέσμη θα είναι η επόμενη που θα παντρευτεί. Ο θεσμός και τα έθιμα του γάμου δεν έχουν αλλάξει δραστικά στο νομό Ηλείας καθώς είναι ένα μικρό μέρος με πολλά χωριά και όχι τόσο πόλεις επομένως οι άνθρωποι προτιμούν να κρατούν τις παραδόσεις».

3.3.3 Περιορισμοί έρευνας

Στην παρούσα έρευνα δεν υπήρχαν ιδιαίτεροι περιορισμοί που να καθυστερήσουν την ολοκλήρωσή της. Αρχικός σκοπός ήταν να συγκεντρωθούν όλες οι απαιτούμενες πληροφορίες και στην συνέχεια να γίνει η επεξεργασία τους με βάση το εξετάζον θέμα και τα ερευνητικά ερωτήματα. Επιπλέον, η ποιοτική μέθοδος χρησιμοποιήθηκε κατόπιν αξιολόγησης όλων των διαθέσιμων μεθόδων. Έτσι, επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος γιατί κρίθηκε ότι με τα εργαλεία που παρέχει όπως η συνέντευξη θα συλλεχθούν καλύτερα οι επιθυμητές πληροφορίες σχετικά με το θέμα του γάμου. Εξάλλου, ο γάμος

είναι ένα θέμα για το οποίο υπήρχε ανάγκη να εξευρεθούν άτομα και να αποτυπωθούν οι προσωπικές τους εμπειρίες, κάτι που με την ποσοτική μέθοδο και την χρήση των εργαλείων της (ερωτηματολόγιο) δεν θα ήταν δυνατό να επιτευχθεί αποτελεσματικά. Κάνοντας λόγο για περιορισμούς της έρευνας, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η έρευνα υστερεί σε αξιοπιστία και εγκυρότητα. Όσο μεγαλύτερο είναι το δείγμα τόσο μεγαλύτερη και η αξιοπιστία της έρευνας. Θα έπρεπε να γίνουν περισσότερες συνεντεύξεις σε σχέση με μία που έγινε στην παρούσα έρευνα και μάλιστα σε διαφορετικούς νομούς της χώρας ώστε να συλλεχθούν περισσότερες πληροφορίες, να αξιοποιηθούν περισσότερα βιώματα ανθρώπων που έχουν ζήσει γάμους στο παρελθόν και μπορούν να κάνουν συγκρίσεις σε σχέση με σήμερα που να επιτρέπουν την διεξαγωγή καλύτερων αποτελεσμάτων.

3.3.4 Προοπτικές έρευνας

Όσο εύκολο κι αν μπορεί να φαίνεται, είναι αρκετά δύσκολο και σύνθετο να αποτυπώσει κανείς εμπειρίες ανθρώπων για το παρελθόν και να περιγράψει τον τρόπο ζωής και τις στάσεις που τηρούσαν, πόσο μάλλον όταν πρόκειται για ένα θέμα κοινωνικού περιεχομένου σαν τον θεσμό του γάμου. Η παρούσα έρευνα, παρά τους υφιστάμενους περιορισμούς, επιχείρησε να προσεγγίσει την εξέλιξη και την σημασιολογία των ηθών και εθίμων του γάμου, εστιάζοντας σε συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή της Ελλάδας και πιο συγκεκριμένα τον νομό Ηλείας. Τα συμπεράσματα που προέκυψαν ήταν αξιόλογα αλλά υπάρχουν σημαντικά περιθώρια τα συμπεράσματα αυτά να εμπλουτιστούν, ακόμα και να μεταβληθούν, όπως ισχύει για κάθε έρευνα. Η έρευνα αυτή αποτελεί την βάση για περαιτέρω ανάλυση του θέματος από μελλοντικούς ερευνητές. Αν άλλοι ερευνητές μελετήσουν το ίδιο θέμα στο μέλλον θα μπορέσουν κατά λογική αναγκαιότητα να προσθέσουν γνώσεις και εμπειρίες που δεν εντοπίστηκαν μέσα από την παρούσα έρευνα. Μέσα από περισσότερες προσωπικές συνεντεύξεις σε άτομα του νομού Ηλείας και ειδικότερα, άτομα μέσης ή μεγάλης ηλικίας, θα μπορούσαν να προσδώσουν αναμφίβολα περαιτέρω πληροφορίες και θα έθεταν βάσεις για περαιτέρω επέκταση της έρευνας, αποφυγή πιθανόν αστοχιών της παρούσας έρευνας και χρησιμοποίηση ενδεχομένως αναξιοποίητων πληροφοριών που αφορούν τόσο τον θεσμό του γάμου όσο και την περίπτωση γάμου αυτού καθαυτού στο νομό Ηλείας.

Κεφάλαιο 4ο : Συμπεράσματα

Ο θεσμός του γάμου είναι χωρίς αμφιβολία ένα από τους πιο σημαντικούς, αν μη τι άλλο ο σημαντικότερος που υπάρχει και απασχολεί όλους μας. Είναι ένα κοινωνικό ζήτημα ευρείας σημασίας όχι μόνο σαν γεγονός αυτό καθαυτό επειδή φέρνει σε επαφή δύο ανθρώπους και τους ενώνει για το υπόλοιπο της ζωής τους αλλά και γιατί σχετίζεται με πολλά ήθη και έθιμα τα οποία αποτελούν μέρος της παράδοσης και του πολιτισμού. Μέσα από την εργασία έγινε αντιληπτό ότι τα ήθη και έθιμα του γάμου ήταν πολλά στο παρελθόν αλλά σήμερα δεν εντοπίζονται στον ίδιο βαθμό. Από αυτά που υπάρχουν σήμερα άλλα είναι ίδια και άλλα έχουν μεταλλαχτεί σε κάτι άλλο με γνώμονα φυσικά τις τρέχουσες κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις. Όλα τα έθιμα του παρελθόντος είχαν την σημασία τους και σήμαιναν κάτι στην κοινωνία για αυτό άλλωστε και οι άνθρωποι της εποχής έδιναν μεγάλη σημασία στην εφαρμογή τους.

Σήμερα, οι συνήθειες έχουν αλλάξει και ο γάμος βιώνεται με διαφορετικό τρόπο. Υπάρχει η ιεροτελεστία και το μυστήριο αλλά απουσιάζει όλη αυτή η διαδικασία πριν και μετά τον γάμο στην οποία οι άνθρωποι έδιναν σημασία. Ο γάμος παλιά κρατούσε περισσότερο για αυτόν ακριβώς τον λόγο ενώ σήμερα ένα ζευγάρι μπορεί να κάνει έναν πολιτικό γάμο ή να τελέσει ένα μυστήριο το οποίο να αφορά την ίδια μέρα σε 2 διαφορετικές περιπτώσεις (γάμος, βάπτισμα). Όπως και να έχει όλα τα ήθη και έθιμα είχαν την βάση τους στα αρχαία χρόνια και αξίζει να σημειωθεί ότι οι περισσότεροι άνθρωποι δεν γνώριζαν αλλά ούτε και γνωρίζουν σήμερα την σημασία που έχουν και τον λόγο για τον οποίο γίνονται. Απλά συμμετείχαν και συμμετέχουν στη διαδικασία και τα έθιμα, παρακολουθώντας μεγαλύτερους ανθρώπους και δίνοντας έμφαση στην χαρά και την ευχαρίστηση της συμμετοχής. Λαμβάνοντας υπόψη όλα όσα αναφέρθηκαν στην παρούσα εργασία και κατανοώντας την σημασία της παράδοσης, των ηθών και εθίμων για έναν λαό ή ειδικότερα έναν τόπο, κρίνεται αναγκαίο οι νέες γενιές να δίνουν έμφαση στην σύναψη γάμου ακολουθώντας κατά το μέγιστο δυνατό τα ήθη και έθιμα που υπάρχουν. Είναι σημαντικό να δίνεται προσοχή στην διατήρηση των παραδόσεων, με την προσαρμογή πάντα στις ισχύουσες συνθήκες ζωής, ώστε οι γενιές που θα έρθουν στο μέλλον να διατηρήσουν την ταυτότητά των προγόνων τους και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τους κάνουν να ξεχωρίζουν ανά τον κόσμο.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ελληνόγλωσσες

- Αντωνίου, Α. (1986). Το τελετουργικό του γάμου στην Αρχαία Ελλάδα, *Αρχαιολογία* 21, σελ. 26-27.
- Αντωνοπούλου, Α. (2019). Προσωπική συνέντευξη σχετικά με τον γάμο στον Νομό Ηλείας. Ηλεία.
- Αυδίκος, Ε. (2009). *Εισαγωγή στις σπουδές του λαϊκού πολιτισμού*, Κριτική, Αθήνα.
- Βαρβούνης, Μ.Γ. (1993). *Σύγχρονοι προσανατολισμοί της ελληνικής λαογραφίας*, εκδόσεις Πορεία, Αθήνα.
- Βρεττός, Λ. (2003). *Γάμος, γέννηση, θάνατος στην Αρχαία Ελλάδα*, εκδ. Σαββάλα, Αθήνα.
- Γκίκας, Σ. (1997). *Οι αξίες των αρχαίων Ελλήνων*, εκδ. Σαββάλα, Αθήνα.
- Δημητρίου, Σ. (1993). *Η εξέλιξη του ανθρώπου*, Αθήνα, σελ. 26.
- Ελληνική Στατιστική Αρχή - Η Ελληνική οικονομία, statistics.gr, [πρόσβαση στις 25/11/2019].
- Έθιμα του γάμου στον νομό Ηλείας, http://www.weddingplan.gr/gamos/e8ima_gamou/index.html, [Πρόσβαση στις 17/11/2019].
- Ζούζουλα, Σ. (2018). *Μουσική και λαογραφική κίνηση στην Ελλάδα την περίοδο 1909-1929*. Διπλωματική Εργασία. ΤΕΙ Ηπείρου.
- Κακαμπούρα, Ρ. (2013). *Λαογραφία Δελτίο της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας. Πρακτικά Ημερίδας, Η έρευνα των λαϊκών διηγήσεων στον ελληνικό και τον διεθνή χώρο*.
- Κιουρτσάκης, Γ. (2003). *Το πρόβλημα της παράδοσης*, Νεφέλη, Αθήνα.
- Κυριακίδης Στ. (1938). Τι είναι η Λαογραφία και εις τι δύναται να ωφελήσει η σπουδή της. *Λαογραφία* 12, 130-157.
- Κυριακίδου-Νέστορος, Α. (1978). *Η θεωρία της Ελληνικής Λαογραφίας. Κριτική ανάλυση*. Εκδ. Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Σχολή Μωραΐτη). Αθήνα.
- Λουκάτος, Δ.Σ. (1978). *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

- Μανωλάκη, Ε. (2008). *Σύγχρονες τάσεις της ελληνικής λαογραφίας*, Πτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- Μέγας, Γ. (1951). *Των Υπό του Λαογραφικού Αρχείου Πεπραγμένων κατά τα Έτη 1950 και 1951*. Διαθέσιμο στο: http://editions.academyofathens.gr/epetirides/xmlui/bitstream/handle/20.500.11855/45/ep_6_pages.325-331.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Μερακλής, Μ. (1971). Οι θεωρητικές κατευθύνσεις της Λαογραφίας, *Λαογραφία* 27, σελ. 22.
- Μερακλής, Μ. (1999). *Θέματα Λαογραφίας*, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα.
- Μερακλής, Μ. (2011). *Ελληνική Λαογραφία, Κοινωνική Συγκρότηση, Ήθη και Έθιμα, Λαϊκή Τέχνη*. Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου- Α. Καρδαμίτσα.
- Μερακλής, Μ.Γ. (1986). *Ελληνική λαογραφία, ήθη και έθιμα*. Εκδόσεις: Οδυσσέας ΕΠΕ.
- Μερακλής, Μ.Γ. (2004). *Ελληνική Λαογραφία κοινωνική συγκρότηση, ήθη και έθιμα λαϊκή τέχνη*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα.
- Νάκου, Ε. (2001). *Μουσειά: Εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός*. Αθήνα, σελ. 1-72, 111-130.
- Νέστορος-Κυριακίδου, (1979). Η ελληνική λαογραφία στη σύγχρονη της προοπτική, *Λαογραφικά Μελετήματα*, τ. 1. Αθήνα, σελ. 86-112.
- Παραδοσιακός γάμος στην Καλίδωνα Ηλείας, <https://ioniantv.gr/trexa-gyrene-paradosiakos-gamos-sthn-kalidona-3o-meros/>, [πρόσβαση στις 05/12/2019].
- Τα Ελληνικά έθιμα του γάμου και οι συμβολισμοί τους, <https://www.estelleweddings.gr/estelleweddings.gr-blog/ta-ellinika-ethima-tou-gamou-kai-oi-simvolismoi-tous>, [πρόσβαση στις 06/12/2019].
- Τάσση, Μ. και Τουλούπη, Ι. (2013). *Ελληνική λαϊκή παράδοση. Παρελθόν-παρόν και μέλλον*. 6ο Γυμνάσιο Πατρών, Μάθημα: Οικιακή οικονομία. Πάτρα.
- Τσιτσόπουλος Α. (1983). *Το έθιμο ως κανόνας δικαίου*, σελ. 637.
- Φίλια, Β. (2000). *Η κοινωνιολογία του πολιτισμού*, τ. Α, Αθήνα, σελ. 5-128.

Ξενόγλωσσες

- Baltrusch, E. (2004). *Η ιστορία, η κοινωνία και ο πολιτισμός της αρχαίας λακωνικής πόλης*, μτφρ. Χ. Μπαλόγλου, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα.

- Cantarella, E. (1986). *Η θέση της γυναίκας στην Αθήνα της κλασσικής εποχής*, *Αρχαιολογία* 21, σελ. 14-18.
- Creswell J.W. (1994). *Research design: qualitative and quantitative approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Gilfillan, E. & Morrow, G. (2016). Sustaining artistic practices post George Brandis's controversial Australia Council arts funding changes: cultural policy and visual artists' careers in Australia. *International Journal of Cultural Policy*, 24(2), pp.186-204.
- Lazarus, M. & Steinthal, H. (1860). Einleitende Gedanken über Volkerpsychologie, als Einladung zu einer Zeitschrift für Volkerpsychologie und Sprachwissenschaft. *Zeitschrift für Volkerpsychologie und Sprachwissenschaft*, 1 (1), 1-73.
- Nonbert, E. (1996). *Η διαδικασία του πολιτισμού. Μια ιστορία της κοινωνικής συμπεριφοράς στη Δύση*, μτφρ. Θ. Λουπασάκης, επιμ. Λιβιεράτος Κ., Αθήνα. σελ. 93-170.